

СПОМИНИ

КВІТУЧА ГІЛКА МАГНОЛІЇ

Відтоді проминуло більш як чотири десятиліття, та коли повертаєшся пам'яттю в ті часи, згадується весняний Ужгород і те його особливе повітря, пропахчене, особливо на набережній, невимовно тонким і прекрасним цвітом.

Працював я тоді у видавництві «Молодь», що було у віданні Центрального комітету комсомолу України. Нині ні комсомолії, ні видавництва – як не було. Про комсомол відчайдухи-гумористи жартували: працюють як діти, а п'ють як дорослі. Так чи не так, а дещо Цекамол усе-таки робив. Зокрема, майже щорічно відряджалися столичні видавці в області на місцеві творчі зібрання літературної молоді.

В отакій спосіб ми з Юрієм Ярмишем прилетіли до милого мені міста, де я закінчив школу, ходив його вулицями і вуличками, видряпувався гірськими схилами на верхи, спускався восени вниз опалим листям, як на санчатах.

Творчі змагання молодих – та ні, зовсім юних потів – відбувалися в університетській аудиторії. Один за одним виходили на імпровізовану сцену юнаки (дівчат, пам'ятається, не було чомусь) і чи з пам'яті, чи за текстом на папері читали то виразно, то не дуже розбірливо свої поезії. Рівень тих творів не можна було назвати високим, вірші були здебільшого наслідувальні, у руслі тодішніх ідеологічних настанов, навіть пейзажні замальовки були ніби під копірку написані.

І раптом на подіум вийшов невисокий, вродливий юнак, з вуст якого полилася поезія справжня, геть відмінна від того, що ми чули досі. Ми з Юрком переглянулися з прояснілими обличчями.

Ім'я студента було Дмитро, прізвище – Кремінь.

Підсумовуючи почуте, ми поставили Дмитра не просто на перше місце, а визнали його справжнім поетом, про решту говорили стримано, хоча нікого не ганили. Деякі з тих колишніх початківців, як кажуть, виписалися, дехто став членом Спілки письменників, але ніхто з них не піднісся в майбутньому до тих висот поезії, киснем яких дихав у своїй творчості Дмитро Кремінь.

Того ж вечора я прогулювався центральною вулицею Ужгорода (здається, називалася вона Суворова) і побачив Дмитра. Разом з ним ми пішли

набережною в напрямку студентського гуртожитку. Дмитро був у піднесеному настрої, і добре, що при ньому був старший чоловік: бо при вході до гуртожитку були чергові.

Я вертався до готелю й усміхався: знав, що таке чудове закарпатське вино, ще у школі звідав його смак.

А вранці був буквально вражений: готельний джура вручив мені велетенську гілку розквітлої магнолії. «Від кого?» – спитав я, геть заінтригований. «А це з самого раночку хлопець вам просив передати». «Діма, Дімочка», – подумав я розчулено. Ту гілку (не всю, вона була величезна) я привіз до Києва, і вона, вже суха, довго нагадувала мені й Ужгород, і Дмитра Кременя.

Пізніше не раз наші стежки перетиналися, від книги до книги поет Кремінь дивовижно зростав, і не було нічого дивного в тому, що його творчість згодом зацікавила Шевченківський комітет. Пам'ятається, саме з цієї нагоди я написав і встиг вчасно надрукувати статтю про творчість Дмитра Кременя – пресові відгуки були і є обов'язкові при розгляді кандидатур у Комітеті.

Радів я його успіху щиро, ми не раз зустрічалися, на жаль, якось поспіхом, не так, як хотілося б. Зате листування з Дмитром – світлі моменти мого життя. Він був майстром епістолій – щирих, глибоких, іскрометних, сказати б. І телефонні наші розмови завжди були теплі й сердечні.

Тепер, коли Шевченківського лауреата Дмитра Кременя немає серед живих, живе його могутня поезія, що з роками набула особливої вивершеності, глибини, найтоншого й найпроникливішого ліризму і нетривіального, часом болісного пафосу – на захист суверенності поезії і самої України.

Певен, якщо років через п'ятдесят або й сто хтось наміриться створити антологію української поезії від давніх джерел до сучасності, сторінки з віршами Дмитра Кременя будуть такими ж дивовижними, як і сьогодні. Його творчість – вічно квітуча гілка магнолії.

Валерій ГУЖВА,

письменник і перекладач,

лауреат літературних премій

ім. Володимира Сосюри та Юрія Яновського

ЯК ДІТИ ЛЕЛЕК І ЖУРАВЛІВ Спогади про Дмитра Кременя

На самому початку вісімдесятих я свідомо поставив категоричну крапку в кар'єрі залізничника й за порадою Бориса Йосиповича Слободянюка, редактора міськрайонної газети у мальовничому Вознесенську, що на Миколаївщині, тоді одного з небагатьох в Україні редакторів районного рівня, які були також членами Спілки письменників, вирішив піти на журналістські хліби. У мене за спиною залишався філологічний факультет Одеського державного університету з усіма його неймовірними принадами: морем, бібліотеками на Преображенській з колекцією книжок графів Воронцових та Пастера, де чи не півстоліття працював призвідник мого ризикованого рішення, український письменник Григорій Зленко, який насправді був також моїм хрещеним батьком у літературі. Та ще неймовірні книжки, може, зі столітнього (як казали, нібито тут приймав книжки в збіднілих за комуністів одеситів український історик Михайло Слабченко) підвального букіністичного на Дерибасівській та зі славного, з гігантськими вікнами «Будинку книги», а водночас з дев'ятьма університетськими професорами-філологами (тоді навіть у колег з Київського університету стільки не було...), особливою атмосферою крихітного дворика в старій частині міста з мудрими деревами та двома меморіальними дошками з іменами професорів, про яких я ніколи не чув, і де розміщувалася ще філологія Новоросійського університету, а на побачення сюди прибігав студент-відмінник Сергій Вітте... На жаль, я у свої студентські роки там бував лише зрідка, бо вже відкривали скляний корпус на Французькому бульварі, куди ми добиралися п'ятим номером трамвая, а взимку в аудиторіях неймовірно мерзли (а я ще й кілька разів хворів на застуду).

Поки я зосереджено міркував над заманливою пропозицією уважного Бориса Йосиповича, замість нього редактором прийшов інший чоловік, але тепер уже він знайшов мене й узяв у штат. У редакції після Слободянюка, коли я став там працювати, мало що змінилося. До нас у Вознесенськ і далі традиційно приїздили письменники з Миколаєва, Одеси, Херсона, Очакова, зрідка – з Києва. А я поступово заглиблювався у нові для мене газетні справи, наприклад, уважно щодня прочитував обласні видання. І вже скоро в мене, редакційного неофіта, з'явилися заочні вчителі. Й першість була тут за Дмитром Кременем, тексти якого в обласній молодіжці завжди залишалися на найвищому якісному рівні, зі свіжою, іскристою мовою, нетривіальні й витончені... Цим відрізнялися і його вірші в неодмінній щомісячній літературній сторінці. Я почав робити подібну у вознесенській газеті, але це була бліда тінь того, що міг собі дозволити Дмитро Кремень разом з миколаївськими колегами-літераторами. А на статтях Дмитра Кременя я старанно вчився будувати сюжети, вмінню небанально починати статтю (чи навіть замітку) й закінчувати її одним чи двома реченнями, що в колеги завжди

були віртуозними. Навіть на казенні комсомольські теми йому неодмінно вдавалися невеличкі (формат газети був модно урізаний), але досконалі художньо-публіцистичні шедеври. Натомість він за весь час мого вознесенського газетярства жодного разу не з'явився в стінах нашої редакції, у яких, здавалося, далі залишався незмінний дух письменництва, засіяний Борисом Йосиповичем Слободянюком і перебувала сила-силенна народу з обласного центру. Знаходилася наша газетна ідеологічна контора в одноповерховому кам'яному будинку (взимку неймовірно холодному!) в центрі міста на одній з найстаріших вулиць. Цей, схожий на давню селянську скриню дім, нібито колись належав чи то самому Яну Вітте, чи комусь із його полковників.

Та ось навесні мене відрядили в Миколаїв на якусь кількадечну журналістську нараду, що тоді часто практикувалося. Ми побували в редакціях обласних видань, на радіо, в обкомі партії, а в останній вечір повели нас навіть у театр. Й лише повертаючись наступного дня автобусом у Вознесенськ, я раптом згадав, що й тепер, познайомившись з добрим десятком колег з обласних видань, я серед них не встиг навіть побачити таємничого для мене поета й справжнього генія журналістики з «молодіжки». Про це потім, через півтора десятиліття, я розповідав Дмитрові Дмитровичу в його затишній і неймовірно скромній квартирі чи не на останньому поверсі, а він у відповідь жартівливо казав про мою неухважність.

Відтак скоро я був уже в Кривому Розі, а в перший рік незалежності України зареєстрував у Києві літературний журнал «Кур'єр Кривбасу». Після наповнених літературою і культурою Одеси й Миколаєва, може, навіть у пам'ять про Бориса Слободянюка, під рукою якого я насправді не працював жодного дня, але наснажувався атмосферою високої літератури, яка ще довго залишалася після нього в редакції, новий часопис мав на меті привернути увагу до індустріального міста літературної громадськості України. А один з перших листів з пропозицією надіслати в журнал свої нові тексти був у Миколаїв Дмитрові Кременю. За якийсь тиждень я отримав відповідь і першу для «Кур'єра Кривбасу» добірку його віршів. Потім з'ясувалося, що ми й народилися в сусідні серпневі дні й це на багато років стало традицією: в його день народження з привітаннями дзвонив я, а далі мені обов'язково телефонував Дмитро Дмитрович. Він щоразу басовито говорив якісь іронічні слова, що відразу виглядали готовими літературними текстами, але при цьому ніколи не виказував себе живим класиком: наша симпатія завжди залишалася взаємною.

Також під його опікою я писав свої «Господні зерна», й щойно з'являвся черговий том, то я чи не першу книжку, що надходила з видавництва, відразу посилав йому. Він у листах-відповідях щоразу дякував і неодмінно по-філософськи коментував щойно видане мною, щось радив, уміло й завжди

тактовно підказував: *«Ми, – йшлося в одному з його листів, – повертаємося до себе тут, в Україні. Повертаємося – як діти лелек і журавлів, що за незбагненою пташиною інтуїцією долетіли до Кінбурна й упали на чорноморський лід. Але все в природі мінливе, – льоди колись обов'язково розтають; і проблема лише в тому, щоб не замерзла душа, й щоб ми не поміяли медовий місяць у небі на медовий місяць у Карфагені».*

Коли я написав у «Господніх зернах» про козаків з Буго-Гардівської паланки (один з улюблених образів поета Дмитра Кременя), які в одну ніч змушено розібрали на своєму легендарному острові старовинну Варварівську церкву, щоб за будь-яку ціну її врятувати, й таки встигли перенести храм в урочище Орлик (Орель), розраховуючи, що таким чином не лише вбережуть дідівську святиню, а й храм захистить їх і самого себе, і весь православний український народ. Також не одну сторінку книжки я присвятив прадавньому Бугу, Синюсі, Балті, Кодимі, Ананьїву – місцям неймовірної національної історії, кожне з яких було зі своїм індивідуальним норвом – тоді Дмитро Кремень відразу відгукнувся своїм емоційним поетичним рядком: *«Злотоверхий храм на Богополі. Як його низовка замела!..».* У його кількох словах була така потужна енергія і такий же всепоглинаючий біль, що мені захотілося тут же сісти за письмовий стіл і під враженням ним написаного продовжити мої скромні «Господні зерна».

У моїй книжці було також чимало сторінок, присвячених геніальному Миколі Вінграновському. Актор-красень з «Повісті полум'яних літ», виявляється, засів і в пам'яті колишнього школяра із Закарпаття Дмитра Кременя. Через багато років він так згадував: *«В п'ятому класі забутої Богом і людьми сільської школи в горах (учив мене в ній Іван Чендей) я вперше побачив неймовірний фільм: на екрані стояв по-особливому красивий велетень з автоматом, у касці, плащ-палатці, й на фоні Бранденбурзьких воріт, він мовби приймав парад переможців, виголошуючи знаменитий монолог. Потім з рецензії Давида Самойлова взнав, як молодий артист-українець так само зачаровував рафінованих москвичів і москвичок. Іще в 1960-ті «Повість полум'яних літ» була відзначена призами на кінофестивалях в Каннах, Лондоні та Лос-Анджелесі. А ще пам'ятаю, – продовжував Дмитро Кремень, – як восени 1989 року у Варшаві Микола Степанович показував мені приблизне місце, де було страчено Северина Наливайка. Це неподалік королівського Бельведеру (Лазенки), неподалік Вісли».*

Не міг Дмитро Дмитрович (ми з ним так ніколи й не перейшли на «ти») оминати й мого прохання написати кілька слів про українського поета трагічної долі Валерія Юр'єва, якого він добре знав, відколи той переїхав з Кіровограда. Колега тут же відгукнувся розгорнутим емоційним листом: *«Валерій Юр'єв був істинним поетом. Тяжкої осені 1980 року, по його смерті, я надіслав добірку віршів покійного поета у Кіровоград до Володимира Базилевського. Блискавично вона з'явилася на шпальтах «Кіровоградської правди».*

Богемні, божевільні, споєні й спиті сімдесяті... Це були часи самовбивств і вбивств, у петлі закінчили свій шлях Володимир Івасюк, Григорій Тютюнник, Віктор Близнець. Вибухнуло, спалахнуло, згоріло серце від безкінечних напруг у Валерія Юр'єва. Не забуду до свого останнього дня його неньку, сестру на поминках у малогабаритній однокімнатній квартирі другої дружини поета Оксани Кукурби. Тяжко це – тризна по тих, кого знав і любив. Коли він помер, мені було тільки двадцять сім... Незадовго до смерті він був у мене в гостях. Зустріч вийшла з добрими напоями та наїдками, гарною атмосферою, читанням віршів і піснями...

Після поетової смерті, завдяки Андрію М'ястківському, його повість разом з творами рано померлого Григора Мовчанюка вийшла в «Радянському письменнику». Зусиллями Любові Голоти в «Молоді» вийшла впорядкована мною посмертна книжка лірики Валерія Юр'єва «Спрага». Підготував я й велику книжку його вибраного. Втім усякому часові – свої приписи... Скульптор Володимир Щур на моє прохання відлив барельєфи Юр'єва та Івана Григурка. Ще й тепер я часом стою над могилою поета, що, на жаль, все ж таки загубилася...».

Коли «Господні зерна» вже цілком вийшли, від Дмитра Дмитровича надійшов лист, який можна було б поставити епілогом до десятитомника, на який у мене пішло мало не два десятиліття, а одночасно на наших непевних степових дорогах я встиг розбити... чотири авта. *«Раннього ранку, – писав він у листі, – сьогодні принесла лукава поштарка вже потерту бандероль: беру до рук «Господні зерна». В ній од церкви в Глодосах і в глиб, і в глибину.. А скільки персоналій – од Олександра Довженка й Євгена Маланюка до менших або просто інших. Дякую Вам за те, що не ламається на палючому вітрі нашої недолі».*

А ось я живу з таким відчуттям, ніби в центрі малої Європи загубився великий народ, водночас іще раз довівши, що це народ – не той народ, який пішов у небо, а звідти не вертаються. Зостаються в степу лише скіфські кургани та атомні «бочки» реакторів, а заповідники стають просто резерватами. Цвіте-процвітає експортний сорт українця-українки, тому й у нас ще зберігається одна оптимістична нота: бути – «над», а не «під», адже й Columbia Габріеля Гарсії Маркеса – це не рай, а тепер уже ніде нема захисту від зла, USA – теж не вічно, проте як хвилююче спостерігати пан-американський патріотизм учораїшніх апостолів «юкрейнівського» штибу. У «Господніх зернах» багато трагічних ситуацій з нашого буття. Доля того ж Володі Халипенка: з ним училися разом в Ужгородському університеті, а з його дружиною Софією навіть в одному класі Ужгородської школи-інтернату № 2, де старшим вихователем був швагер Івана Чендея (а в сільській школі мене вчив сам письменник). Невесела доля сім'ї покійного Володі Халипенка, дві доньки-сирітки залишилися наодинці зі світом. Але жорстокого нині не менше, ніж було, – цивілізація насутила брови й вергає на нас громи...».

Ви знайшли в «Господніх зернах» місце й для Івана Григурка, одного з плеяди професора В.В.Фащенка. В нього був такий широкий жест і захоплені слова: «Ну, ти й король!» Але і Івана також давно вже немає (1942-1982), і двадцять три роки вдовою його Надя, а син Сергій у Києві, в журналі «Наталі», та не дуже щасливий у шлюбові. Нам себе уже не шкода, але трагедії та драми наших дітей і дітей наших друзів печуть.

Шкодою, що не зміг приїхати на вечір Миколи Вінграновського в Первомайськ, коли Ви там були: сиджу вже два місяці в газеті за головного редактора. Микола Степанович мене любив...

Незмінно Ваш, од серця Дмитро Кремень».

Але в Богополі (Первомайську), на батьківщині Миколи Вінграновського ми все ж таки, правда, дещо пізніше, зустрілися. За два роки перед тим за свої «Господні зерна», співавтором яких по праву міг би себе вважати і Дмитро Дмитрович, я отримав Національну премію імені Тараса Шевченка в галузі літератури (таку ж визначну державну нагороду Дмитро Кремень мав значно раніше, 1999-го). Гроші я тоді вирішив використати на Мистецьку премію «Глодоський скарб», що ми вигдали з Михайлом Федотовичем Слабошпицьким і мало не півтора десятиліття нею нагороджували перш за все визначних письменників (ними стали Андрій Содомора, Віктор Неборак, Кость Москалець, Емма Андієвська, Віра Вовк, Марко-Роберт Стех, Ліда Палій, музиканти Тарас Компаніченко, Мирослава Которович, співак Андрій Бондаренко, кінорежисери Володимир Тихий, Валентин Васянович...). Майже всі вони претендували на Шевченківську премію і успішно її отримували, бо це справді окраса світового українства. А першим лауреатом був український культурний діяч, кобзар, бандурист і лірник, очільник гурту «Хорєя Козацька» Тарас Компаніченко, тепер народний артист України. Після нагородження, що відбувалося в Києві в Літературному музеї, ми повезли лауреата на Кіровоградщину (бо звідти й сам Глодоський скарб!), у рідне село Євгена Маланюка. Наступної весни лауреатом «Глодоського скарбу» став поет зі Львова Віктор Неборак. На моє запитання, чи не хотів би він поїхати після вручення в Києві йому премії в крихітне мальовниче село на Миколаївщині, на батьківщину Миколи Вінграновського, Віктор Неборак відповів запитанням: «І ви ще в мене запитуете?...».

Гарного весняного ранку ми приїхали в рідне поетове село Кумарі; тогорічний лауреат читав землякам Вінграновського свої вірші, а Тарас Компаніченко невтомно грав і співав. Зійшлося до шкільного актового залу все село, гостям навіть приготували перший тогорічний зелений борщ... Потім ми поїхали в Первомайськ, де біля школи в Богополі (тут навчався школяр Микола Вінграновський, звідси подався спочатку в Київ, а потім на запрошення Олександра Довженка до Москви; він був серед останніх учнів геніального кінорежисера й письменника). Біля школи в Богополі нас зустрічали сестра поета Геля Степанівна, вчителі, друзі

дитинства Миколи Степановича, а з Миколаєва приїхали Дмитро й Тарас Кремені. Й це був для всіх нас неочікуваний подарунок. Дмитро Дмитрович говорив на зібранні про свої зустрічі з Миколою Вінграновським, у його історіях почувалася повага до класика й одночасно неодмінний гумор, що був притаманний і Вінграновському, й Кременю. Наостанок ми відвідали легендарну Мигію, яку так любив письменник і багато разів, навідуючись із Києва, сюди приїздив чи навіть приходив пішки, а Володимир Халипенко, товариш Дмитра Кременя ще із Закарпаття, багато років був директором музею в Мигійському сільськогосподарському училищі.

У ті роки ми з дружиною, обоє випускники філфаку Одеського державного університету, щороку на запрошення (і без запрошень) навесні або восени неодмінно приїздили в причорноморське місто. Наші зустрічі зі студентами, просвітянами, письменниками відбувалися на філфаках університету та педінституту, в обласній науковій бібліотеці на Пастера, Літературному музеї... До цього багато докладалися велика патріотка української книжки в Одесі Галина Дольник, професор Володимир Сподарець, письменники й краєзнавці Григорій Зленко, Станіслав Стриженюк... І тоді ми, вже повертаючись додому, неодмінно завертали в Миколаєві до Кременів. Здебільшого це було ввечері, переповнені свіжими одеськими враженнями та новинами, ми не могли зі щирими, привітними господарями наговоритися. Іноді, коли ми там були, до батьків навідувався завжди заклопотаний Тарас Кремень, який викладав у педінституті. Якось запропонував: «А чому б вам не приїхати на зустріч зі студентами та викладачами в наш вуз?» У Миколаєві він повіз мене на обласне радіо, показав будинок, де жив геніальний український актор Панас Саксаганський (зберігаю фотографію, виконану ним біля меморіальної дошки корифея національного театру), ми з ним також шукали якісь історичні сліди в стінах обласного театру...

Завжди радо й гостинно нас приймали в себе Оля і Дмитро Кремені, розпитували, що нового в Одесі, з ким ми там бачилися. Дмитро Дмитрович, як завжди, жартував, звідкись неодмінно виносив давні фотографії, розповідав неймовірні історії свого життя, вчергове влаштовував екскурсію своєю гордістю, домашньою картинною галереєю. Стіни в невеличкій квартирі були завішані справжніми художніми шедеврами, здебільшого картинами Андрія Антонока. Вони разом випустили й книжку, неймовірні емоційні тексти в ній написав Дмитро Дмитрович, а картини лауреата Шевченківської премії Андрія Антонока були безперечним підтвердженням слів поета. Приїздив я і на ювілейну виставку художника в Миколаєві, що збіглася з виходом цієї неймовірної книжки. Тоді в галереї зібралася неймовірно багато людей, приїхали також прихильники творчості Андрія Антонока й Дмитра Кременя з Одеси та Херсона.

Здавалося, що все це триватиме дуже довго й ніколи не закінчиться. Але потім трапилася в родині Кременів біда: тяжко захворів Дмитро Дмитро-

вич. Пані Оля повезла нас у лікарню, де він лежав. Крихітна палата, поруч ліжка іншого хворого. Але Дмитро Дмитрович (погаслі очі, зрозуміле відчуття непевності), як і завжди, намагався жартувати, обіцяв скоро стати на ноги. Потім була тяжка операція. Ми всі вболівали й Господь допоміг. Ми знову побачилися в Спілці письменників у Києві, куди він разом із пані Олею приїхав за засідання Правління. Виявилось, що миколаївські письменники його вчоргове обрали своїм очільником. Ми того дня сиділи на засіданні поруч.

Навесні він покликав мене в Миколаїв на важливе для нього засідання міської влади, коли розглядалося питання збереження архівів, пам'яток духовної культури в Миколаївській області. Підказав: «Розкажіть про Скаржинських». Я виступив. Після зустрічі Дмитро Дмитрович провів мене до авто; я просив передати вітання пані Олі й Тарасові. Такою була наша остання зустріч, про що ми тоді не здогадувалися.

*Григорій ГУСЕЙНОВ,
письменник, лауреат Шевченківської премії*

«ХТО НАС ВРЯТУЄ – ДАНТ, ОРФЕЙ, АДАМ?»

Згадую оту блаженну мить спілкування: 1986 рік. Із Дмитром стоїмо на піщаному березі Південного Бугу, ведемо мову про занепад української культури, що час би вже відродити спортивну славу яхт-клубу, відкрити в Миколаєві пам'ятник Кобзареві... А Дмитро – неповторний у своїх філософсько-поетичних роздумах, не відповідає, а, розмірковуючи, допитується:

– Людина – раб стихії, раб обставин, а все-таки живе надією. Хіба можна так існувати далі? Хіба мудреці з інтелігентських кухонь не чують страшного гулу безодні під собою? Як можна над проваллям натягувати тонку матерію – і вважати, що це і є міст у майбутнє, та ще й вести за собою сліпі маси?

І понині не перестаю дивуватися: як у зросійщеному південному місті з'явився невгамовний український поет, есеїст, журналіст і, поза сумнівом, неординарна, високоосвічена, даровита особистість — Дмитро Кремінь? Невже Всевишній змилювався над оцим краєм і дав людям через уста поета, його невтомні руки, розум і думку натішитися рядками, які несуть і їхні невтішні помисли:

*Як же вам тепер на Україні
Геній з божественним чолом!
Знову при хазяйському коліні!
Знов перо об'єднане з кайлом!*

Дмитро – простий і уважний до людини будь-якого рангу, не гонориться й не чваниться, не приносить і не тримає каменя за пазухою. Він не лукавить і каже правду в очі. Здається, де Миколаїв, а де Київ, а поетові Креміню не байдуже, боляче за події в столиці незалежної України у перші її роки:

– На І з'їзді РУХу мені та іншим делегатам показали неформально знятий відеофільм про криваве побійще в Тбілісі. Буремний противник «рухівців», запеклий дискусант Л. Кравчук, який був на з'їзді, про тбіліські події і про можливість такого в Україні сказав коротко: «Ну, що ви, хлопці. Я ж християнин».

Справді, побиття на Софійській площі відбулося вже не за Кравчука, та ще за «любителя по-

езії» Горбачова придумали ОМОН, і ніхто не міг гарантувати, що сотні озброєних «демократизаторами» – гумовими кийками – омонівців не почнуть бити делегатів Народного Руху за перебудову, котрі зібралися на перший форум у Київському політехнічному інституті.

Політичне життя тих років – безперечно, епохальне. І не просте. У Миколаєві влаштовували грандіозні художні виставки, ставили потрясаючі спектаклі, випускали фантастичні газети, а вже окраїни великої держави палали в огні. Просто дивуєшся, як у місцевого керівництва вистачило історичного такту жодного разу не спровокувати війну. А хіба важко це було, коли проти 4-го блоку Південно-Української АЕС виступали тисячні маніфестації, коли от-от могла спалахнути міжконфесійна війна, а дерев'яний хрест, пам'ятник жертвам Голодомору, піддавали остракізму «невидимі» борці з історичною правдою!

«Закрите місто» Миколаїв стало відкритим, і не лише в образному значенні. Колишні «цеховики» замислювалися про бізнес, батьки міста та області – про економічні новації, серед яких була й ідея «регіонального госпрозрахунку», ще за звичкою та інерцією братерського інтернаціоналізму приймали гнаних з інших регіонів турків-месхетинців, а благодійники з полегкістю приймали на себе терновий вінок меценатства. Ще тільки народжувався літописець тих часів. Іще й пергаменту для новітнього літопису не було, та підземні громи було чути всім, а не лише наділим божественним слухом месіям і трубадурам нових часів і змін. Нове писалось на старому...

У ті переломні роки Дмитро, який не приховував поглядів на реалії життя, висловлював свої бачення дійсності:

*А се? Хто се у горах сіно косить?
Я бачу відображення свос,
У сиві нетрі час мене відносить,
У сивих снах видіння розтає.
Секс-шоупе скурвленої ери,*

*Ми тільки тинь забутої ріки,
Де франтуваті флотські офіцери
Припалюють об зорі цигарки.
Доживемо до другого потоку.
Хто нас врятує – Дант, Орфей, Адам?
Мадонно з українського секс-шоу,
Кому тебе, не зрадивши, віддам?*

І саме тоді над Дмитром почав тиснути невидимий прес: йому не вдається уникнути «душевних» розмов з працівниками служби безпеки, потегові стали відмовляти в друкуванні «надто відвертих і не в повній мірі справедливих» віршів...

Про поезію Дмитра щирозсердно розповіли миколаївські побратими: Валерій Бойченко й Еміль Январьов. Захоплюючись поетом, Олександр Сизоненко не раз «точив» перо об його «слухняне кресало, що викресує нові іскри», «зачудований іронічною, дотепною, інтелектуальною есеїстикою Кременя, де й справді словам тісно, а мислям просторо».

Матерія буття – тонка матерія. Людина живе в епосі, але й епоха живе в людині: без її, людини, страждань і крові, без людського одухотворення будь-яка епоха перетворюється на склад німотної матеріальної культури. Але доносить історія до нас голоси предків – із письмен і скульптур і написів на античних криптах і – найголовніше! – зі збереженої мовної, пісенної культури народу, народів, племен, і тому в кожній епохи свій голос і логос, і мелос.

У поета Дмитра Кременя щодо етносу власна думка:

– Чомусь переконаний, що Україна стане частинкою Європи, а не «прохідним двором» її, де безкарно процвітають транснаціональні чи свої олігархи, наркобарони, та іже з ними, кому «несть числа» серед нелюдської нечисті. Добре пам'ятаю, що саме в час війни у Придністров'ї вперше миколаївська влада замислилася і над нашими мовно-етнічними

проблемами та долями кожної етнічної групи краю. Газети навперербій почали писати про культурні товариства національних меншин — болгар, німців, чехів, вірменів, аварців, рутульців, ассірійців, грузинів. Добре, що це робилося вдумливо. Не тільки давня, а й недавня історія свідчить: вогнем і мечем міжнародного миру не принести, образа честі й гідності національної переходить у варварську війну: око за око, зуб за зуб...

З отаких роздумів, з оцих живлющих краплин і творяться кришталеві скарби народу, щедротність його душі. Напровесні 1999 року Дмитра Кременя за збірку «Пектораль» увінчують найвищою відзнакою – Національною премією України імені Тараса Шевченка. Тріумфальна мить, освячена іменем уславленого у віках українця, неповторна і єдина для кожного лауреата. Тим вагоміша, коли присуджена на вершині двох епох, на порубіжжі століть і тисячоліть, на тектонічному розламі дійсності і мрій.

– Я щасливий уже тим, – зізнається Дмитро, – що не вчився в поетичній школі п'яного дяка, не шукав провіщення в хлипнівських малярів та перепустки на Парнас у земляків із циновими гудзиками, хоча холод таємних канцелярій проймав і мене з юних літ, і від коліскової землі мене відлучали замолоду. Так, не вбили, не розстріляли, не замучили, не потягли на панську стайню, та хіба Шевченко не мріяв про свободу слова за життя, а не про посмертну маску і посмертну харизму! Ще рано думати, що наші Берестечко, Полтава й Крути – позаду. І ми загинули б, якби не гинули, та й нам, та й мені просявав удалині берег України-Атлантиди, яка підведеться з дна тоді, коли наші душі піднімуться з колін, водою Дніпра змиємо з чола тавра, змахнемо порох і попіл спалених століть України.

Віктор ЖАДЬКО,
письменник, професор,
лауреат премії імені Миколи Аркаса

НЕДОМОВЛЕНА «СКРИПКА З ТОГО БЕРЕГА» ДМИТРА КРЕМЕНЯ

Серед різних здибанок із Дмитром Кременем пригадую зустріч ранньої осені в Ірпені, коли він приїхав до Києва в якихось справах і перебував у Будинку творчості НСПУ. У нас були різні розмови про літературні й життєві справи, що мимоволі перейшли на творчість поета. Про неї йшлося вже за філіжанкою кави в затишній ірпінській каварні. Д. Кремень спочатку не погоджувався з мою оцінкою його громадянської лірики, яка, на моє припущення, обтяжена прямолінійними публіцистичними денотатами, риторичним пафосом, значно поступалася перед його медитативною й любовною

лірикою. Він посилався на зумовленість соціально заангажованих віршів актуальними проблемами суспільства, очікуванням масового читача формульних текстів, не ускладнених образами й символами. Я навів кілька «барвистих» метафор, що спростовують поширені уявлення про рівень опрощеної рецепції народу, з фольклорної практики, з химерних картин Марії Примаченко, яка брала фабули з народної творчості, вказав на необарокову тропіку з поезій Д. Кременя, що, заглиблена в античні, козацькі й сучасні часопростори, в надчорноморські й гуцульські світи, має історіософські характерис-

тики, виконує соціальну функцію активніше, ніж «лобові» риторичні словосполучення, котрі нагадують пересічну журналістику. Поезія як мистецтво має інші завдання і призначення, тому вона, структуруючи нову дійсність за критеріями естетики, не відмежовуючись від доквілля, подає його квінтесенцію в естетичній формі, в культурі особливого висловлення. Вхоплюючи суть життя, вона його не дублює. Д. Кремень нарешті погодився з таким твердженням, хоча запевнив, що громадянської лірики не покине, лише змінить її семантику.

Пізніше я свої міркування, що відображали істотні ознаки історіософської лірики поета, виклав у передмові до його видань. У майже підсумковій збірці «Скрипка з того берега» (2016), бо тогоріч ще з'явилося «Літо Господне», засвідчено викристалізований ідіостиль Д. Кременя з виразними необароковими ознаками, що домінують серед неореалістичних, експресіоністських, навіть неоромантичних стильових особливостей. Видання можна ідентифікувати філософічною медитацією онтологічного змісту. Осмислення буттєвісних основ людського покликання розгорнуто на екзистенційному пограниччі межисвіття, що закодовано назвою книжки, в жанрових різновидах повісті, елегії, молитви. Поет – великий вітаїст, який цінує кожну мить дарованого Богом життя («Мотив», «Падають яблука з неба на дах...»), «На дні ночей моїх скрипка грає...»), здатен глянути у вічі неминучому: «І побачу в очу / Синю зірку останню. / А коли долечу – / В чорній ночі розтану». Іноді він не годен змиритися з таким станом речей («час переступив через людину...»), що загрожує конкретному, неповторному людському існуванню: «...А вже і майстра, й студії – немає. / Невже такого ждали ми? Невже?» («Уже ти чув холодний подих смерті»). Життя мусить бути зреалізоване в якомога більшій повноті («Ми долюбим своє. Договорим. / До нового народження дня...»), а потім, як стоїчно зізнається ліричний герой (і його прототип – автор): «Недописану мною сторінку / Хай засипле безжально пісок». Здаються, поет вірив у вічне повернення душі, надто зреалізованої в мистецтві, тому невідповідно у нього з'явився вірш «У день народження Ехілла...» з такими питальними інтонаціями: «У день народження Ехілла / Чи ми ще вип'ємо колись?». Згадуючи гамлетівського «бідного Йорика», він переконаний: «Усе минає, та не все мине». Хоча й пережив видіння («Архангельська труба в джаз-бенді»), що спонукало до філософічних роздумів: «Життя і смерть – одвічні терези». Так чи так, будучи необароковим поетом, Д. Кремень схильний до взаємоперетинання, а не протиставлення протилежностей, тому й писав про «земне в небеснім, у земнім – небесне» в драматичний час пошуків України в Гетсиманському саду («Небесне і земне. Земне й небесне»). В прикінцевому вірші «Гадяцький полковник, а чи з Умані...», що виконує роль своєрідного композиційного пунта, він уточнював призначення кожного українця: «Треба жити, щоб жила – вона...».

Вбачаючи в собі Самовидця з «дикопільських прерій», поет розгортав «манускрипт» художнього

світу із охопленої російсько-українською війною сучасності («Повість наших літ», «Елегія огнених літ», «Сяє синій сніг...»), «Здіймає Каїн Авеля на вила» і т. п.), навіть коли якщо «зневажена і підла» («Собор Петра і Павла»), травмована радянським режимом, голодоморами й колгоспами («...жменю проса»), в далеку, античну минувшину, інтерферуєчи її (сучасність) з історичною пам'яттю, що сягає грецьких письмен й римських анналів, коли одночасно «воїни АТО ночують на вокзалах / і марять Візантією орли». Незнищеними мають бути духовні цінності, а не амбіції римських «орлів імперських і орлят», приречені на забуття, дарма що відбилися на примарному «третьому Римі», якому протиставлено світ з «тризубом Посейдона» («Римські легіони йдуть на Дакію»). На відміну від Є. Маланюка чи О. Ольжича, в Д. Кременя відсутня апологізація «залізного Риму». Етичні критерії, що позначаються на екзистенційному виборі, часто в утилітарному соціумі зазнають підміни понять, тому постає «дорога, де где сатана. / А ми йшли до Бога», і не завжди просто розпізнати його «знаки». Добро і зло набувають відносного сенсу, іноді заміщують одне одного: «У цьому світі скільки зла. / У цьому світі скільки жовчі. / Така малесенька бджола, / Та й то у неї зуби вовчі...». Від поетів вимагається дотримання принципів сумління («Постскриптум до літопису»). Ліричний герой (alter ego автора) обстоє справжній світ, без щонайменших симулякрів, котрі дискредитують народне світоуявлення, етноментальну основу буття, понижену «сталінськими кумирами», підмінену музейним часом «дерев'яних коней і шаблук» («Карпатський сувенір»). Він прагне поновити історичну справедливість свавільно винищених родів, стертих з людської пам'яті, коли загублений у потойбіччі батько парадоксальним чином просить свого нащадка: «Усинови мене! («Апокриф»). Невипадково у збірці з'явилися вірші «Батькова топоніміка», «Остання дорога до раю».

Взаємонакладання хронотопів охоплює всі сфери життя, тому в поезії Д. Кременя легко переступити з одного в інший («Кінбурн і Гілея, Еллада й Едем»), сфокусовані на конкретиці існування тут-і-тепер, що долає значні дистанції: «Чому ж мені сяють в очах крізь літа / Ці очі зелені?». Особливо така необарокова практика позначилася на теренах любовної лірики з ознаками високої платоніки, коли «еллінська агора, скіфські скальпи», «Очаків, Рим і Сіракузи», надто музика Вівальді стають свідками сердечних переживань поета, який у вірші «Каравела. Стоп-кадр», присвяченому дружині Ользі, вміє зафіксувати змістовну мить: «В образ залюбленої музи / Я тебе до неба вознесу». Аналогічна картина спостерігається й у віршах «Люби мене! На цій космічній карті...», «Тільки ти...».

Д. Кремень – один з провідних українських поетів кінця ХХ – початку ХХІ ст. дозволив собі ледь відкрити секрети поетичної творчості, надаючи їм сакрального сенсу: «Не я пишу – це мною пише Бог». Однак автор не заглибився в магію натхнення, хіба що зізнався в дотриманні традиційної культури

художнього мовлення, в переживанні креативного процесу: «Канон і палімпсест – на рівні серця». Це не означає, що він не вдавався до експериментів, навпаки – урізноманітнював врегульований вірш, не тільки зміщуючи строфи, а й вводячи форми візуальної поезії («Чаша часу»), іноді усував розділові знаки з метою внутрішнього зчеплення слововисловів («Nota bene», «Чаша часу», «час переступив через людину...»), проводив анафоричний експеримент з голосним «і» («знову те, що казали вчора...»), тощо. Свіча «на вітрах епох», що вказує на

творчий неспокій, історіософську волю пов'язати часпросторові вектори буття, символізує мину- щість життя, натомість поет, належачи вічності, знає: тільки-но «допишеться сторінка», як прийде «на причал у чорнім жінка», а він сам знайде інші форми існування, бодай в метафоричному виразі: «Лиш долину – білим пароплавам, / Білим паропла- вом по Дніпру...».

Юрій КОВАЛІВ,

*доктор філологічних наук, професор,
Шевченківський лауреат*

ІМ'Я, ЯКЕ ЗІГРІВАЄ НАШУ ПАМ'ЯТЬ

Оскільки я рано (ще зі студентських років) розпочав працю в «Літературній Україні», то й більшості знайомств із письменниками завдячую цьому виданню. Однак моє спілкування з Дмитром Кременем зав'язалося по-іншому. Навіть з його поетичною добіркою я вперше ознайомився не зі сторінок «Літ. України», «Вітчизни», «Дніпра» чи якогось іншого літературного часопису (і це було б цілком закономірно, адже йдеться про автора з уже тоді впізнаваним творчим стилем), а з публікації у «Вечірньому Києві». Ота його добірка в нелітературній, утім популярній газеті (з понад півмільйонним тоді – в середині 1980-х – накладом!) нагадувала про те, що висоту таланту цього поета з Миколаївщини вже тоді не можна було не помітити.

Мине ще доволі багато часу, поки моє спілкування з Дмитром Дмитровичем набуде дружнього формату. Сталося це тоді, коли він очолював миколаївську письменницьку організацію, а я – «Літературну Україну». Звідтоді він регулярно писав мені листи (саме листи, а не прохання щодо публікації) і називав їх «посланнями»; тут варто зауважити, що поет не лише щиро й уважно ставився до своїх адресатів, а й по-особливому, як мені здавалося, плекав саме епістолярний жанр. Десь у той-таки час він подарує мені свої чудові книжки – доробок тих років («Медовий місяць у Карфагені», «Замурована музика»), відбудуться й наші численні телефонні розмови, а також зустрічі, зокрема з метою інтерв'ю.

Я часто ловив себе на думці, що це було спілкування з особистістю, яка навчалася у Гесіода й Анакреонта, у Сафо й Гая Валерія Катутла, в Публія Овідія Назона й Горация, у Вергілія та Шекспіра (Дмитро Кремень не раз нагадував, що драми цього класика, як і його сонети, – вічні). Він знав письменників середньовіччя й Ренесансу, класицистів і романтиків, символістів, модерністів і постмодерністів. Усіх їх вважав своїми вчителями. Багато черпав з творчості поетів Розстріляного Відродження і шістдесятників.

У 17 років Дмитро Кремень дебютував у всеукраїнському альманасі «Вітрила – 70/71», у 19 його надрукував «Ранок», у 20 мала вийти перша книжка у видавництві «Карпати», але тоді ж розпочалася всесоюзна боротьба з «дисидентами», і все, за його словами, покотилося в безодню. Але на Казанківщині, малій батьківщині Павла Глазового, він став дорослим – одружився з музою свого життя Ольгою, яка прибула туди за призначенням із Чернігова, там у них народився син Тарас – нині відомий науковець і громадсько-політичний діяч.

Миколаївські письменники прийняли його, закарпатця, доброзичливо – членом Спілки письменників він став іще в Казанці, а лауреатом Шевченківської премії – уже в Миколаєві.

Розповідав мені, що писалося йому по-різному. Бувало, з вечора до ранку. А часом – з ранку до вечора. Колись один авторський аркуш есею (24–25 сторінок на друкарській машинці) писав за день. Іноді поетичну симфонію або поему творив за ніч. Та було, зізнавався Дмитро Дмитрович, і тривале мовчання: місяць чи й більше. Наголошував, що для нього важливо й те, коли всі його твори «пахнуть едельвейсами і трояндами, пахнуть устами коханої жінки». Володів природним даром імпровізації, водночас був залежним і від натхнення. Приміром, пізнього літа 2008 року в селі над Десною написав цілу поетичну книжку.

Його творчий доробок нагадує істину про те, що поезія – як мандрівка: головне першим побувати там, де ще ніколи ніхто не ступав. Утім подорожував він не лише у творчості, а й у реальному житті часто вирушав у дорогу: на Срібну землю, в Київ і Чернігів, Седнів і Канів, Ужгород і Хуст, Иршаву і рідну Суху – в його генетиці, в його крові була вся Україна. Водночас умів незабутньо гостити приятелів у своєму Миколаєві. Пам'ятаю наше перебування біля таємничої і разом з тим гомінкої будівлі Національного університету імені В. Сухомлинського, величної могили Миколи Аркаса (старшого), розкішного шахового клубу, де відбувалися

турніри на честь Миколи Вінграновського. Це такі Дмитро Дмитрович ознайомив мене з тамтешніми літературними місцями. Він напам'ять знав ці адреси, загалом Миколаїв, любив його і був обдарований передавати ці почуття іншим. Це він допоміг мені (та й не тільки мені) розпізнати красу і змінити погляд на місто, яке раніше сприймалося лише як промислово-суднобудівне. До того ж багато хто знав й інше – ті кораблі духу, які так збагатили нашу культуру, споряджені в далеке плавання талантом і українським серцем Дмитра Кременя, виходили у далеке плавання з особливої гавані – тісної миколаївської хрущовки на останньому, п'ятому, поверсі, де жив видатний поет з родиною.

«Українська поезія високого, світового рівня...», – часто можна було чути від нього, надто ж коли він брався читати рядки того чи того автора. Поет і сам був незаперечним прикладом величчя в українській літературі. Отож коли свого часу я взявся до створення книжки, яка мала б розповісти про секрети літературної творчості найкращих українських письменників, то навіть не уявляв такого видання без Дмитра Кременя.

Майже десять років тому в Миколаєві відбу-

лася та наша зустріч. Захмарений літній день південного міста водночас був освітлений присутністю письменника поруч. Тоді мене вразили не тільки його гранично відверті відповіді на тему секретів літературної творчості, а й зізнання про те, що та розмова для нього «наче сповідь перед далекою дорогою». Інтерв'ю має особливе місце в книжці «Як вони пишуть» (2013). Нині готується її перевидання. У ньому все буде так, як і в першому виданні, яке поет тримав у руках. Лише текст біографічної довідки, що передує розмові, вимагає одного уточнення – змушує зазначити дату смерті. А якраз це зробити й найважче. Бо його голос – це голос шему, який чути й нині.

Дмитро Кремень – ім'я, що зігриває нашу пам'ять, це постать, якої багатьом із нас не вистачає щодня.

Сергій КОЗАК,

письменник, журналіст, головний редактор «Літературної України» (2010–2015), лауреат премій імені Івана Багряного (2010), імені Дмитра Нитченка (2011), імені Ірини Калинець (2012), імені Івана Огієнка (2013), імені Володимира Сосюри (2014).

«НЕХАЙ ІМПЕРСЬКИЙ БЛИСК, І СОКІЛ, І ЗМІЯ НАС НЕ ЗАСЛІПЛЯТЬ...»

Що не кажіть, а щастя людина творить сама. І в цьому переконалися не лише Григорій Сковорода, але й мільйони тих людей, хто прагнув його і вперто добивався гречними діяннями, працею, творчістю. Воно, щастя, не абстрактне, а результат наш як особистості, заглибленої у власні душу, совість, шляхетність, так і прагнучої сповна добитися розкриття власних працелюбства, талантів і можливостей, подарувати їх на добро рідним, близьким, нації...

Із дитячих років я зростав і виховувався в україноцентричному середовищі, тому всі наші національні злети, падіння, вади і гордощі стали для мене невід'ємними від власного «я». Вони визначили моє подальше життя, захоплення й упевненість у потребі через освіту, фах українського філолога допомагати людям не втрачати себе в каламуті російсько-радянської блекоти, агресивної руїни всього нашого національного, а чинити хоча б духовний, національно свідомісний супротив. Моя праця в школі, підсилювана здобутими знаннями в Київському університеті імені Тараса Шевченка, дружба з прекрасними українськими патріотами, деякі скромні справи національного спрямування завершилися тим, що я в м. Косові на Івано-Франківщині не зміг далі жити й працювати, насолоджуватися батьківством...

Прагнення далі здобувати освіту в аспірантурі, досліджувати джерела нашого національного духу – давнє рідне письменство – привело до наукової спадщини й постаті видатного нашого вченого, першого ректора Київського університету – Михайла Максимовича, його історичних і історико-філологічних праць, котрі подесятерили мою наснагу й впертість у досягненні мети. Пошуки місця для фахової праці привели до тодішнього Миколаївського педінституту. Завдяки наполегливості завідувача кафедри української мови доцента Леоніда Донця мене прийняли її лаборантом, а завідувач кафедри української літератури доцент Олександр Кухар-Онишко виділив мені на ній чверть ставки викладача. А ректор В. Ф. Байдак, підписуючи наказ про зарахування до штату, водночас побажав, окрім фахового росту, активної виховної праці на факультеті.

Входження в миколаївську ауру було бурхливим, бо я змушений був не лише написати й захистити дисертацію, скромно допомагати родині, виконувати чесно посадові обов'язки, активно брати участь у різних культурно-виховних заходах, організовувати їх. Ця праця найбільше мене вабила, бо нею я розвівав атмосферу зросійщеного міста, котра міцно себе почувала і в інституті, сприяв знайомству й пізнанню миколаївцями своєї україн-

ськості, маючи щиро підтримку з боку викладачів обох українознавчих кафедр, педагогів-музикантів, студентів філологічного та педагогічного факультетів. Я й сьогодні радію за організовану й проведену в педінституті виставку картин художника з Вознесенська Олександра Семерні (1936-2012), котра, завдяки проведеній належній різнобічній підготовці, стала знаковим явищем у Миколаєві. Її висвітлили місцеве радіо, телебачення, преса. Картинам дав фахову оцінку мистецтвознавець Валерій Малина.

Особливо втішною була творча розповідь самого О. Семерні, який добірною рідною мовою розповідав про свій творчий шлях, особливості стилістики його творів.

Такими ж пам'ятними були лекція-концерт про Тараса Шевченка для дітей з Миколаївської дитячої виправної колонії у 1986 р. та загальноміський захід біля пам'ятника. Кобзареві в день його народження того ж року; урочистий вечір в інституті до цієї ж дати. На цьому вечорі, як його ведучий, запропонував глядачам виходити на сцену й прочитати свої улюблені вірші Тараса Григоровича. На радість усім присутнім цей своєрідний неофіційний конкурс тривав довго і я зрозумів, що Миколаїв – наш, український, хоча й принишклий під силою колоніального пресу. Ця впевненість особливо матеріалізувалася, коли за допомогою обласної організації народної творчості організували в інституті тривалу виставку творів декоративно-прикладного мистецтва містян. Це був спалах національних традицій вишивки, ткацтва, виробів з дерева і на дереві, з металу й на металі, лозоплетіння. Не лише моя душа співала, а якими вдячними були студенти, викладачі, містяни. Вони бачили матеріальну матрицю національного духу, суголосну з духом культури Західної, Центральної, Слобідської України. Вони – невідривна частина великої Нації українців. Після цієї виставки я відчув себе щасливим, бо вкотре переконався, що ми маємо всі потуги для національного відродження, що Миколаїв для мене такий же близький, як мої Косів, Івано-Франківськ, Львів, Чернівці, Ужгород, Київ, Харків.

Оскільки треба було на належному рівні проводити позааудиторні заходи, то я зосередився виключно на національній тематиці, на миколаївському сучасному літературному житті. За порадою викладачів кафедри літератури я звернувся до вже добре знаного поета в Україні Дмитра Кременія (1953-2019). Він не лише щиро погодився співпрацювати зі мною в інституті, але, як недавній викладач його, дав корисні поради як проводити заходи, враховуючи студентські, викладацькі зацікавлення й потреби.

Знайомство з паном Дмитром не лише допомогло самобутньо втверджуватися в філологічному колективі, котрий був досить високо кваліфікованим, проукраїнським, але й глибоке запізнання його як талановито-патріотичну особистість, його зацікавлення, особливості входження в миколаївський суспільно-духовний світ, до якого він ставився з повагою, навіть любов'ю. Дмитро казав, що тутешні історія, люди, життєвий перебіг досить вагомо

впливають на його творчість, сприяють до глибинних міркувань, спостережливості, аналізу, творчих узагальнень і образного втілення. Він захоплювався місцевими краєвидами, величчю промислового й сільського господарства, доробком миколаївських письменників, артистів українського драматичного театру, філармонії, співаків і музикантів, працелюбством містян і селян.

Я вдячний панові Дмитрові за те, що він познайомив мене з письменниками Валерієм Бойченком, Іваном Царинним, артистом української драми Олександром Кравченком, які з приємною відповідальністю брали участь у заходах в інституті, місті в творчих зустрічах з ними, що, безсумнівно, допомагало поглиблювати навчальний процес, поширювати знання студентів про сучасну й класичну національну літературу, про творчість письменників-краян. Усі вони – Дмитро Кременій, Валерій Бойченко, Іван Царинний, Олександр Кравченко – яскраво виражені особистості, талановиті митці й патріоти України, котрі на кожній зустрічі з ними чи в тих заходах, в яких брали участь, утверджували переконання синівської любові і поваги до рідного краю, України, рідної культури. Перед моїми очима і сьогодні щасливі, усміхнені обличчя вдячних слухачів їхніх виступів на заходах факультетського, інститутського чи міського рівня. Їх миколаївці любили, шанували, доробки обговорювалися, бо вони, національні будителі в зросійщеному середовищі, заставляли думати, радіти за наше велике рідне слово, рідний народ, рідний край, рідних митців-краян. Як богонатхненно читав вірші, поеми Т. Шевченка, І. Франка, своїх товаришів-поетів Д. Кременія, В. Бойченка, І. Царинного Олександр Кравченко – зала заглиблено принишкла була в атмосфері його таланту.

Чим ближче ми співпрацювали з паном Дмитром, тим глибше в довірливих розмовах торкалися болючих питань тодішнього національного життя: шістдесятицтва, російщення України, повстанського руху 1940-1950 рр., упослідженості українства та його духовності (Миколаївщина переконливо й наглядно ілюструвала проблему колоніального великоросійського потопа в Україні), про життя переселенців із Західної України на теренах області. Дмитро привідкрив питання свого виїзду із Закарпаття, що мені було цілком зрозуміло, оскільки й сам пройшов цей шлях. Як і Дмитро, залишився назавжди вдячний миколаївцям за щирість, добрість і шанобливість до нас, до національних культури, освіти та їх творців.

Коли розпочався час горбачовської перебудови, ми, викладачі-україністи Миколаївського педінституту, почали міркувати про потребу увічнення в назвах вулиць міста, пам'ятниках, меморіальних таблицях, імен видатних діячів національної культури, пов'язаних з Миколаївщиною. Склали список, яким запропонували увічнити постаті Миколи Аркаса, Амвросія Ждахи, Марка Кропивницького, Василя Каразина, братів Тобілевичів (Івана Карпенка-Карого, Панаса Саксаганського, Миколи Садовського) тощо. Звернення до

Миколаївської міської ради за допомогою Дмитра Кременя надрукували в обласній комсомольській газеті «Ленінське плем'я», при якій поет керував літстудією «Джерела». Воно викликало зацікавлене обговорення серед інститутської, міської інтелігенції, але влада мовчала...

Згадуючи конкретні справи просвітницького спрямування, в котрих брав участь пан Дмитро, вимальовується його портрет як людини добросесної, відповідальної, майстра-читця віршів, доброго знавця національних історії, культури. Він розумів, наскільки історично вагомим є все, талановито створене ним, для його України, для миколаївців, особливо молоді, тому безвідмовно йшов до людей не стільки дбаючи про популяризацію власних імені і творчості, скільки виконуючи патріотичний обов'язок. Цього принципу дотримувалися і Валерій Бойченко, уродженець Снігурівки, і Іван Царинний, уродженець Яготина, і Олександр Кравченко, уродженець Борзнянщини, доля яких споріднила їх в Миколаєві.

Я в своєму житті вперше так зблизика зацікавився з письменниками, актором і мені пощастило, бо вони виражали особистості й образ справжнього українського творчого інтелігента з найкращого боку. Якщо я, будучи вихованим на доробку й життєписах класиків нашої літератури, котрі назавжди залишилися для мене авторитетними особистостями, то ці миколаївські письменники-приятелі, переконаний, були також їхнього штибу, посприяли зацікавленню національною новітньою літературою, до котрої не надто схилився. Їхня наполеглива просвітницько-пропагандистська праця, їхній високий поетичний талант, їхня любов до власної місії синів-інтелігентів України, їхнє свідоме розуміння історичного часу, в якому живуть, і часу, на який самовіддано працюють, забезпечували щирі любов читачів, слухачів до них і їхнього творчого доробку. Я несхибно переконаний, що ці митці були й залишаться назавжди в нашій пам'яті як справжні талановиті поети-українці, що вірною правдою служили нашій Батьківщині, утверджуючи кращі традиції великих попередників у своєму часі. Визнання Дмитрового таланту й внеску в розвиток національної літератури цілком заслужено увінчане найвищою державною мистецькою нагородою – Шевченківською премією (1999 року) за збірку «Пектораль», котра стала не лише міжнародним явищем, але й джерелом для подальшої високосної творчості поета, втіленої в 14 наступних поетичних збірках. Спілкування з паном Дмитром, принагідні зустрічі з ним, його родиною під час приїзду в від'їждження до Миколаєва, вкотре

доповнювали переконання, що в особі його Україна мала, має й матиме в майбутньому не лише безперечно високоталановитого письменника, вірного сина, інтелігента-громадянина, котрий не гнався за чинами, відзнаками, ласкою від влади, а, як і його геніальні попередники-письменники-патріоти Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка – «тягнув свій плуг», глибоко розорюючи борозну національного духу, національних культури, літератури на Миколаївщині, в Україні наближуючи нашу незалежність. Після концерту камерної музики в Миколаївській філармонії, куди родина Дмитра мене запросила (а це були вже 2000-і роки) він, знесилений хворобою серця (радянські колоніальні преси не пройшли безслідно) з радістю й гордістю сказав: «Як я радію нашій відновленій державі! Я гордий, що й моя часточка праці лежить в її підмурівку. Починав наближати цей час на Закарпатті. Продовжував і далі продовжую на рідній Миколаївщині. Тішуся, що в Миколаєві разом зі своїми побратимами без зайвих пафосу, самореклами творили сучасну рідну літературу, гідну великої мети».

Літературний здобуток миколаївців є вагомою складовою загальнонаціонального, самобутнього родзинкою, в творенні якої доробок Дмитра Кременя, як і Миколи Вінграновського, визначає його осердя. Орієнтація письменника на національну, світову класику, її обмірковування, не лише визначили інтелектуальність змісту його творів, естетично-художні пошуки й знахідки та самобутнє втілення задумів, але й виразно підкреслюють в поетові сучасного національного класика, спадщина якого варта для всеукраїнського вивчення шкільною, університетською молоддю, котрих він дуже любив, леліав і заради яких творчо працював, бо був переконаний, що українці варті щасливого самостійного життя.

У прекрасному, хрестоматійної вартості, вірші «Сковорода» Дмитро Кремень висловив для всіх нас, в Україні сущих, застереження:

*Нехай імперський блиск, і сокіл, і змія
Нас не засліплять...*

Це та думка, котра була законом його життя й творчості, думка, котра увиразнює його сутність і творче натхнення, його щоденну потрібність усім нам.

То ж нехай вона стане власною для кожного українця. Він буде і радим, і вдячним.

Микола КОРПАНИЮК,
доктор філологічних наук,
професор, академік АВШУ

УКРАЇНСЬКИЙ ОВІДІЙ: КІЛЬКА МИТЕЙ ЗУСТРІЧАННЯ У ЧАСІ І ПРОСТОРИ

Гаразд розуміючи, що всілякі паралелі – український Джойс, український Фолкнер – традиційно сприймаються з іронічною, а то й глузливою по-смішкою, все ж не можу позбутися спокуси означити саме таку тотожність у життєвській та творчій долі римського елегіка (43 р. до Р.Х. – 18 р. від Р.Х.) й українського поета (XX – XXI ст.).

У книзі другій «Скорботних елегій» Овідій, звертаючись до Августа, акцентує увагу на тому, що визнає свою винуватість, але не злочин то (*scelus*), а помилка (*error*).

Навряд чи знайдемо у поетичному всесвіті Дмитра Кременія якісь покайні мотиви, бодай визнання... помилки; а от злочинну статтю йому було накинуто, коли року 1974-го, як про те свідчить поетів син Тарас, владобозна професура влаштувала судилище над автором «крамольних» творів. Звідси й моя аналогія з римським поетом, – йшлося про звичайнісіньке вигнання десь на південні степові терени України...

Це вже згодом дізнавалися з обережних фраз, натяків, доброзичливих або уциплених позирків, та й серед звеселених од оковитої товариств про «останню» хвилю політичних репресій, про тотальне стеження всіх за всіма, – але того сімдесят другого року двадцятого століття, мені, випускникові бібліотечного факультету Київського державного інституту культури, випало за розподілом рушати до якогось загадкового Закарпаття (обираючи між Коростишівською районною бібліотекою та Закарпатською обласною для дітей ім. Д. Вакарова).

Не час і не місце переповідати своє ужгородське життєпроживання з невлаштованим побутом, маленькою зарплатнею методиста, – важливіше те, що саме той край з його багатомовністю, архітектурою, поїздками з виробничої потреби поновив у мені давніший, ще зі шкільного часу, потяг до поезотворення, а згодом і до прозописання. Повторюючи за Хемінгуєм, сказав би коротко: Ужгород – це свято, яке завжди з тобою; це місто, яке дарувало почування величній самотинності, а отже, й спонуку до творчості. Не все з хронологічною точністю пригадується, хіба от якісь миті, видава, сюжети, пригоди; як і це: побував одного разу зі своїм невеличким рукописом на літстудії при Ужгородському університеті та, вдостоївшись на якомусь тексті красномовного напису «ай-яй-яй», більше туди не потикався. Десь тієї пори і сталася короткотривала зустріч з Дмитром, – чи на літстудії познайомилися, чи він завітав до бібліотеки; спогад-спалах доносить: поволі рухаємося затіненим Пасажем, і він читає з руки уривки з поеми, що назва її поновила значно пізніше (чи й не з есею сина Тараса); *Меморандум Герштейна*; це з тих його творів, що мали скласти першу книжку, якій так і не судилося побачити світ, і над яким було влаштовано судилище 1974 року.

Не похвалятимусь, що запам'ятав щось із тих уривків з його «Меморандуму», – правдивіше було

б сказати про власне відчуття від почутого; мене, на той час автора різножанрових спроб, дворянських сентенцій, прозових етюдів у «сюрреалістичній» манері, вразила епічна розлогість, мисленна напруга, незвична, гадаймо, і для всієї тодішньої поетичної традиції з обов'язковими «паровозами» про Леніна, партію, комсомол, поборюванням буржуазного націоналізму.

А що кумедного, водночас і трагічного у цьому зв'язку, то це коли одна бібліотечна пані, чи й не дружина обкомівського працівника, застерігала мене од спілкування з Дмитром, бо це... небезпечно. Й хтозна, якби для мене окошилася така дружба з поетом Кременем, якби не застукав позов для служби в советській армії.

Тож наші життєві шляхи надовго розійшлися, – Дмитрові судилося вигнання у степову Україну, а я рятувався «втечею» десь у напрямку Києва, ближче до мами, що проживала самотою у нашій родинній хаті, та сестер, закорінених на тоді в Богуславі й Кагарлику.

Що ж до застереження бібліотечної пані, то, певне, тоді уперше в житті запосівся у підсвідомості здогад, яке небезпечне ремесло оця творча трудящість і якими жертвами виповниться отой застрашений цензурою, репресіями духовний вимір, з не менш острашливою назвою – українська радянська література.

Вдруге зустрілися із Дмитром «віртуально», – це коли я щороку бував у селі моєї дружини на Миколаївщині, й якось втрапила до рук російськомовна комсомольська газета, а в ній зо кілька поетичних з'яв молодих авторів з подачі Дмитра Кременія...

Подальші ж зустрічі мали доволі офіційний присмак, і було б нечемно з мого боку навіть натякати на якісь дружні, побратимські стосунки; більшою мірою йдеться про духовне побратимство, про одностунність у погляді на історію, долю, українську людину. Жартома кажучи, зустрічі й перемовляння хоча б кількома словами на письменницьких з'їздах, пленумах (куди Дмитро прибував як голова Миколаївської організації НСПУ) двох лауреатів Шевченківської премії – не таке вже й аж щось, аби про це розводитись у короткому мемуарі.

Та й аналогія з Овідієм, до якої вдався на початку, не така вже й оригінальна; у багатьох обсерваційних текстах про творчість Кременія вона постає, та й поставатиме. Адже як справжній національний поет він зріс саме там, «у вигнанні», синтезувавши давній подих історії, що найдужче вчувається саме на українському Півдні, з мисленною епічністю, пристрасністю і мудрістю, заповіданою йому рідним закарпатським краєм, ностальгія за яким прочитується не так у якихось конкретних рядках, як у самій магії поетичного вислову, у позирку його строфіки й навіть текстуальної графіки.

...Хотілося оповісти про ще одну «магію»; про це, хай і випадкове, перетинання у часі і просторі з Дмитром Кремінем, але то вже тема для роману, чом би й не філософського.

...Він якось аж по-дитячому радісно звідомилав за телефонної розмови, що надруковано ще одну поетичну його добірку, але ніколи не допиту-

вався, як це водиться серед багатьох поетів, як *тобі, що ти скажеш*.

І душа сповнялася радістю і вдячністю, мовби відгукуючись на його радість.

В'ячеслав МЕДВІДЬ,
письменник,
лауреат Шевченківської премії

ВЕСЕЛКА ПОМІЖ НАМИ

Доля долі сповідається. А веселка стоїть поміж нами. І все далеке бачиться вже як сьогодні...

Десять посередині літ вісімдесятих був я на звітних зборах закарпатських літераторів як секретар правління Спілки письменників України. Атмосфера дихала грозою. Майже всі промовці нещадно бичували «націоналіста» Івана Чендея. А я напружено думав, що ж мені робити. Але у своєму виступі обмежився переліком найвидатніших сучасних класиків, і серед них назвав... Чендея.

Переді мною одразу постала закам'яніла стіна відчужених облич. А на перерві – о диво! – ніхто не зважився підійти до столичного «цабе». Навколо мене утворився неприємний вакуум. Тож яке було здивування, коли поруч виник молодий чорновусий красень і проспівав скоромовкою:

– Ви вчинили дипломатично... І мужньо!

Не встиг я отямитися, як потрапив у полон до кількох переважно літніх колег. Один із них вимогливо питає:

– Що він тут вам сказав?

– Хто це він? – дивуюся.

– Як хто? – багрянє сивий чоловік. – Та цей же Кремінь!..

Отак я вперше побачив запального, рішучого Дмитра Кременя, якого вже тоді називали висхідною поетичною зорею Закарпаття. І справедливо називали. Зізнаюся, я й сам вилловлював у пресі його публікації. Мені одразу стало ясно: у поезію прийшов реформатор. До того ж реформатор не форми, як було модно, а змісту. Прийшов органічний, глибинний інтелектуал, наділений неосязними знаннями історії, культури, звичаїв нашого та й інших народів. І що особливо вражало: цей інтелект не був показний, нарочитий. Він природно вписувався у наскрізь оригінальну метафорику поета і відчутно збагачував її, ущільнював до рівня космічної речовини.

Така багатопланова, навіть загадкова поетика була тоді доступна тільки обраним. Її не сприймала політично наелектризована маса. А головне – її не сприймала занепокоєна невідворотністю свого краху партійно-радянська номенклатура. Що довелося пережити Дмитрові у ті непевні часи, знало тільки його вразливе, ніжне серце. Я сам відчув це, коли

ми несподівано зустрілися у Києві навесні вісімдесять сьомого року.

Якось по дорозі від Спілки письменників надзоганяє мене задиханий вусань і жартівливо промовляє:

– Ледве встигаю за вами!..

Дивлюся: він. Дмитро Кремінь.

– Та це й не дивно, Дмитре, – кажу іронічно. – Перед тобою чемпіон району з бігу на п'ять кілометрів. Щоправда, колишній...

– Нічого. Ви й зараз у формі, – заспокоює Дмитро. – За вами не вженешся. І не тільки у прямому значенні...

Хтозна, може, це було просто навіювання. Але глянув я на його зашаріле обличчя – і кольнула сиве моє серце якась незвідана тривога. А кремінний вусаченько вже оговтався, і ми попрямували вниз, до готелю «Україна».

– Знаєш, – мовлю по дорозі, – мені здається, що ти від природи запрограмований, і можеш писати не просту, а художню публіцистику.

Зовні спокійний, навіть поважний Кремінь аж засвітився від миттєвого збудження:

– Петре Мойсейовичу! Ви як провидець. Я вже пишу. Вже написав. І можу на ваш суд надіслати...

На тому й домовилися.

Вийшли удвох на естакаду, з якої відкривається величний амфітеатр найголовнішого столичного Майдану. Ми ще нічого не знали. А цьому гарячому серцю нескореного Києва, напевно, вже снилися грядущі планетарні буреломи.

За розмовою ми й не помітили, як над Майданом кучерявою смушевою шапкою нависла сиза хмара, і з неї враз полив краплистий теплий дощ. Марне було бігти до надійного сховку. Та й дощ, на щастя, припинився так само враз, як і почався. У грозовому кратері омитого небесною водою Майдану спалахнуло бузково-ніжне сяйво. І до мене долинув янгольський голос молодого друга:

– Дивіться! Чудо небесне!..

Над помолоділим Києвом усіма барвами вигравала завесніла, радісна веселка. Вона, здавалося, стояла ось поруч, поміж нами.

Неначе брама у великий світ, у вільну Україну...

Заклопотаний Дмитро поспішав на вокзал, і ми тепло розпрощалися.

А незабаром до журналу «Київ», який довелося мені очолювати, надійшов його перший нарис. Не нарис, а відчайдушний монолог про все наболіле. Про нашу втрату національної пам'яті, про духовне рабство, про самоїдство, відчай і зневіру. Ми дали невідкладно, в номер цей «крамольний» на ті часи твір і, можна сказати, відкрили для України феноменального майстра полемічної публіцистики. Справді, так, як написав Дмитро, тоді ще не писав ніхто. Його безкомпромісне, щире слово будило від сплячки всю громаду, весь політикум. А ми і далі публікували нові гримучі нариси звияття. Думаю, що саме це привернуло увагу до Дмитра Кременя як відданого патріота, молодого літератора класичного рівня. Тож не дивно, що в той складний період боротьби за Незалежність йому було присуджено Державну премію імені Тараса Шевченка. Добре пам'ятаю ті тепловіїні березневі дні, коли щасливий новий лауреат захоплено вигукнув по радіо своє улюблене словечко «Тріумфально!».

Ми не забували один одного і досить активно листувалися. У серпні 2005 року він писав мені вже на нове місце роботи: «Дякую сердечно славному поету і головному редактору «Літературної України» за добірку – моє авторське марнославство в даному випадку ще більше виросло, бо й номер вийшов полемічно-інформаційно-поетично вельми промовистий і дуже яскравий. І я не загубився в сузір'ї знакових, сакральних, а не лише сакраментальних імен. Bravo!».

Душа цього поета цвіла добротою, а водночас дуже тонко відчувала напружену атмосферу, в якій мені доводилося працювати. «У Вашій колонці головного редактора, – писав Дмитро, – я побачив «спектральний аналіз» того епістолярного буревію, котрий захлеснув корабель «Літературна Україна». Ну й злови довокора Вас! Але Ви тримайтеся, дорогий Петре Мойсейовичу, я з Вами!

Мабуть, Ви, у минулому головний редактор журналу «Київ», добре пам'ятаєте мою гостру статтю проти тодішнього «глави» з кепкою, а не клепкою. Отож: «Тризубом по двоглавому горобцю» написав я, а надрукували Ви. Обидва ми ще й

як ризикували. Тому я сумовито, як і Ви, сприймаю нинішні крики многая наших сервільних колег».

Ось такий лист. Мені він дорогий, немов реліквія...

Одверто скажу: ніхто так, як Дмитро, не розумів мене в ті нелегкі, пекучі дні, коли без підтримки, без фінансів регулярно, щотижня виходила смілива і «зубаста» газета, виступів якої панічно боялися сильні світу цього. Але на бідолашну сивину опального редактора морозним градом сипалися безкінечні вимоги, скарги, звинувачення. І тільки міцний Кремень самотужки відбивав усі атаки.

Досі дивуюся. Цілі гори матеріалів лежали на моєму редакторському столі, а я ностальгійно чекав його незболеного слова, його поетичної публіцистики про найдорожче, найсокровенніше для рідного народу і праотчої землі. У листі за друге лютого 2006 року Дмитро писав про свою вибухову статтю «П'єдестал без героя»: «Мені здається, Петре Мойсейовичу, що саме таку публіцистику пишу я один».

І це була свята правда. Але це було, на біду, чи не останнє письмове послання Дмитра Кременя до мене особисто. Далі ми спілкувалися тільки через інтернет, і то вряди-годи. Болісно було, горісно було без його свіжого, озонистого слова...

Є хвилини, що не забуваються ніколи.

Ось неподалік від веселих учасників Шевченківського свята розмовляє по телефону приятель друг наш Анатолій Кичинський. Я стою трохи осторонь, а він підходить і засмучено каже:

– Поговорив оце із Дмитром Кременем... Тяжко йому. Дуже тяжко...

Я незграбно обняв Анатолія. А серце защемило від болючого передчуття. Як і тоді у Києві, омитому травневим дощем і розбудженому всеочисною грозою...

Ох, незатишно у світі, друже Дмитре. Озовися. Ти десь так далеко. Ти летиш від верховин до Чорномор'я під сузір'ям Ольвії та Ольги. А я дивлюсь на твого сина молодого – і вже до нас моя Матуся промовляє: «Такий же схожий. Викапаний тато!...».

Ти так далеко, друже.

Ти летиш...

А веселка стоїть поміж нами.

Петро ПЕРЕБИЙНІС,
поет, лауреат Шевченківської премії

У ТОВАРИСТВІ ОВІДІЯ ТА ГЕРОДОТА (ДМИТРО КРЕМІНЬ)

Це було цілу епоху тому.

Моторний верховинець (якого, здається, зовсім забули) Федір Зубанич розповідає мені про Дмитра Кременя. Запевняє: він – справді дуже талановитий.

Я – невинуватий скептик – не дуже в те вірю. Сторазно розчаровувався після ось таких атеста-

цій, коли переходив до текстів domeжно вихвалюваних авторів.

Але ось читаю дебютну збірку «Травнева арка» двадцятип'ятирічного поета й одразу ж маю відчуття свіжості його слова й неподібності дебютанта до його літровесників. Здається, він не взо-

рується ні на кого й намагається не вступати ні в чий сліди.

Дізнаюся: закарпатця Кременія, який дозволяє собі надто вільнодумувати, заслали (на перевиховання) десь аж на Миколаївщину, де він навряд чи приживеться, бо ж то психологічно абсолютно чужі молодому іршавцеві краї. Уявляю, як страждає хлопець у чужині.

Потім Зубанич зводить мене з Кременієм. І він зовсім не видається страждальцем.

Невисокий, поставний, із плеканими вусами, котрі анітрохи не роблять його старшим, скорше справляє враження абсолютного щасливчика долі. Елегантно зодягнений, доброзичливий і сміхотливий, жодного нарікання на несправедливості світу і владців чи на редакторів і цензуру, які просто не могли не робити вівісекції його текстам (ось недавно син Тарас розповів мені про те, якою непростою була видавнича історія батька на початках його літературної біографії).

Охоче чаркуємося, як це було заведено поміж молодих (та й чи тільки поміж молодих?!) у ті часи. Дмитро читає вірші. Буквально з кількох строф допевнююся, що Зубанич анітрохи не перебільшував у своєму захопленні словом земляка. Маю відчуття, що Кременій ні на кого не взується – він справді йде своїм шляхом. Таке в молодих буває справді не часто. Бо літературні неофіти здебільшого – свідомо чи несвідомо – старанно вступують у чийсь сліди.

Дмитро охоче звиряється в своїх літературних симпатіях – смак безпомилний: Ліна Костенко, Микола Вінграновський, Іван Драч, Віталій Коротич, Борис Олійник, Ірина Жиленко, Борис Нечерда, Петро Скунець. Тоді ще ніхто з них не перейшов у статус приручених, офіційних шістдесятників, всі вони ще естетичні дисиденти. Ними захоплюються, а декого навіть люблять. Здається, саме на ті часи вони вже написали свої найкращі твори. Кременієві в його оцінках не заперечити, з ним охоче солідаризуєшся. І водночас ловиш себе на подиві: як вдається йому втриматися від наслідування тих, від кого він під таким глибоким враженням, ким він так гаряче захоплюється? Щось таке дано йому, що він може перед цим вистояти. Якийсь особливий творчий імунітет. Тому Кременія складно зарахувати до котроїсь літературної «школи» – він справді лишається в однині.

Але я забіг надто вперед і заквапився з узагальненнями. Так буває, коли оповідаєш про ту людину, чий життєвий шлях урвався і, мовлячи про неї, не можеш утриматися від підсумку його «трудів і днів» від подивування його долею.

Тому навертаю погляд пам'яті туди, де ми, сповнені амбітних творчих планів, певні себе, ще невиліковно романтичні, будемо повітряні мости й беззастережно віримо в її величність літературу, що видається нам найважливішою з усього в світі. Потім на нас упадуть життєві випробування, побутова проза, всякі мерзоти, що беззводно існують серед строкатого люду, ми пройдемо глухі тунелі гірких розчарувань – і в наших ієрархіях цінностей буде чимало вимушених коректив. І тільки в небагатьох література залишиться їхньою релігією.

Один із тих небагатьох – Дмитро Кременій.

Той провінціал Дмитро Кременій, на якого трохи зверхньо позиркують новоспечені столичні поети-ровесники, в яких уже пустив бацилу нарцисизму стольний Київ. Дмитро це бачить і з легкою іронією коментує: слово, якщо воно талановите, не визнає провінції. Воно народжується не в Києві, Львові, Тетіїві, Шполі чи Казанці – воно народжується в горнілі таланту й натхнення. То тільки бухгалтери від літературознавства, «алгеброю звиривши гармонію», свято вірять у те, що їм дано хист пояснювати непоясненне, що вони безпомилково виводять формули поетичної алхімії, яку не можуть розшифрувати навіть творці, бо ж справді є випадки, коли не вони самі пишуть, а Хтось ними пише. Хтось незримий і загадковий нашіптує їм оті єдино точні слова.

Знову й знову з'являється на київських обрїях життерадісний, енергійний, гостромовний і з почуттям гумору Кременій. (Такі стають душею товариства). Запитую, чи важко вживатися в нові ландшафти. Відповідає: легко, бо цікаво. Він з головою пірнув у незнану досі цивілізацію. Український південь – це щось принципово інше після Закарпаття. Його своєрідність можеш так різко відчувати тільки після Закарпаття. Побачиш усе свіжими очима. Ті, хто там народився й виріс, не здатні усе те так яскраво побачити й відчутти. Щось дуже важливе тоді у ньому відбувалося. Не розгубивши своїх закарпатських захопленостей і дружб (досить бодай згадати його пієтетне ставлення до Чендея і Скунця...), він духовно поєднався з усім тим, що відкрив у миколаївських ландшафтах. Після прихованої для ока інтенсивної внутрішньої роботи поет Дмитро Кременій постав у збагаченій новими мотивами творчій оркестрації. З його віршів озвалася тасмична Ольвія. Вона стала в ряд сюжетів усієї нашої історії, що живе на території «зображеного» слова поета, який почувється в різних часах і в різних реаліях мовби в себе вдома.

Ось типові саме цим його рядки:

*Лиман мені далекий голубіє
Крізь день безмежний і безсонну ніч.
І Чорне море далиною мріє,
Немов блукальська Запорозька Січ.
Проживемо? Чи, склавши гороскопи,
Підем і ми за море, ледь живі,
Де лиш човнів підводних перископи
Стримлять, неначе люльки кошові?*

Або «Літанія до пекторалі», в якій сконденсовано чи не всі «паспортні» ознаки його поезії.

Я дуже люблю ці рядки, завершені стоїчним фаталізмом і тим філософським спокоєм, котрий змушує пригадати імена великих антиків, на яких любить покликатися Кременій:

*З Кургана бачу золоту зорю,
Що скіфському судилась кобзарю,
І бачу вас, конаючи на палі...
Батий і Порта, голод і війна...
І де ми є? І де ті письмена
На золотій, на скіфській пекторалі?
Яке тяжке це золоте вбрання!*

*А за рікою бачу я коня, –
Гарячого, тривожного, баского...
Не уявлю: це тихий плач ріки,
А чи до нас озвалися віки
В тонкій мембрані голосу людського?
Не окроплю минулого слізьми.
Минає все – минаються аврали...
За сто століть зустрінємось і ми
На золотій, на скіфській пекторалі!*

Його добрий приятель Анатолій Качан, який походить із тих країв, якось мені сказав: Кремінь мовби й народився для того, щоб поетично воскресити цю поетичну Атлантиду. Мовби Колумб Америки, а Шліман Трою, відкрив він цей історичний материк у приморських степах.

Нагадаю: натоді національна історія обережно – вкрай дозовано – входила в нашу літературу, де вже виразніше звучали козакофільські мотиви, оживала Давня Русь, котру, щоб означити її державний центр, називали Київською. Компартиїні ідеологи, а водночас і літнаглядчі знову й знову вимагали так званого класового підходу в висвітленні подій минулого, письменники, беручись до цього матеріалу, поінколи, як мовиться, ставили свічку й чортові і таким робом легітимізували своє звернення до історії. Романтичне козакофільство свіжо зазвучало й у раннього Креміння. І – головне – без усякої вульгарно-соціологічної риторики про соціальне розшарування козацтва і без фаворизування сіроми, котра, бачте, чужа за своїми інтересами і настроями зажирілій старшині. (Такі улюблені мотиви, скажімо, Натанові Рибачу чи Іванові Ле). У Дмитра все те звучало так, мовби він не мав уявлення про нав'язаний згори ритуал, або ж категорично його відгетьковував (мені здається, скорше друге, бо ще відколи його знаю, зауважив, що поет був майже анархічно некерований для всяких ідеологів; він мовби птах на гілці: чи там сонце, чи вітер, чи холод, чи на грозу заходиться – а він знає своє – веде чисту мелодію, анітрохи не переймаючись, слухають його або не слухають; він саме такий і саме так живе, бо інакшим бути й інакше жити просто не може).

Лихо Дмитрового заслання в зросійщену глушину південних степів, де, здавалося, сонце вщент випало, а вітри геть розвіяли по світах усю тамтешню історію і навіть пам'ять про неї, обернулося тим, що в Дмитрові явився нам поет-антик. Справді сталося літературне диво.

Голос його зазвучав мовби з безповоротно далеких античних глибин. Із тих, де що бували хіба що Олег Ольжич (заперш як археолог), Євген Маланюк, Оксана Лятуринська. Але Кремінь пішов ще далі – ще глибше. Було враження, що він десь там зустрічався з вигнанцем Овідієм, був за поводири у скіфських степах Геродотові, блукав нічною Ольвією, пирував із патриціями в Херсонесі...

У його поезіях була містична особливість – читаючи Дмитра, фізично відчувалося, мовби він справді перебуває всередині тих далеких подій, про котрі оповідає, і стоїть у гурті тих людей, які жили століття й століття тому. Він – не подорожанин з

нашого часу в минуле, а мовби саме минуле, котре делегувало йому право висловитися від свого імені для нас, щоб ми почули і його правду, і його бен-тежний голос.

Отаке явилось мені відчуття, коли я став читати «другого» Креміння. Українського поета, сина Закарпаття, якого, мов смереку чи ялицю, вирвали з коренем і пересадили в сухий малоплідний ґрунт під спопеляючу спеку. Депортація поета за життєвим сценарієм Овідія. Тільки Овідієву історію геніально описав Герман Брох (є високомистецький переклад його роману «Смерть Овідія», здійснений Олексою Логвиненком), а гвалтовне переселення Креміння ще не описане – його життєва одіссея ще чекає біографів. Вірю, що ми ще прочитаємо оригінальну розповідь про несподівану творчу еволюцію поета, який, може, навіть несподівано і для себе відчув у собі суголосність з античним світом і став його многозвучним одлунням. Коли звучать Дмитрові «античні» вірші, то ніяк не можеш позбутися думки про те, що він, схоже, й народився саме для того, щоб їх написати...

Звичайно, це не треба розуміти так, що Кремінь грав тільки на одній – «античній» – струні. Підкреслюю саме її тому, що він із цими образними мотивами був єдиний, у нашій літературі. Вони тільки спорадично з'являлися в прозі Юрія Мушкетика («Смерть Сократа», «Суд над Сенекою»), подеколи зринали як ефектні риторичні фігури у віршах Бориса Олійника, але саме в Дмитра визначали характеристичний профіль його поезії, де незрідка з'являлися такі рішуче карбовані, мов крок римських легіонерів, ритми й суголосні їм алітерації.

Спостережливий Базилевський писав про ще одну визначальну для Креміння особливість – прямо-мовлення. Він часто, як кажуть, називає речі своїми іменами, не ховаючись за образне іномовлення і не боїчись упасти в публіцистику. («Президент красується на знімку, а його держава ледь жива», «Голодокрай. Голодохрест. Холодний знак Голодомору», «Не я пишу – це мною пише Бог»). І коли в нього раптом звучить романтична риторика, то це зовсім не сприймається, як його «випадання зі стилю», бо ж поезія Креміння – це як цілий оркестр, у котрому є роль і мить кожного інструменту, що перехоплюють естафету один в одного, віртуозно збагачуючи мелодію. Одні поети – то, скажімо, тільки скрипка, клавесин чи трембіта або кобза, а Кремінь – це таки саме оркестр – і тому така вигадлива та примхлива його поетична оркестрація світу. Якщо не один віршувальник бренькає на одній струні, то Кремінь поліфонічний, епічно повнозвукіший. Поет, який не боїться ламати всі прийняті правила й канони, бо волів усе те встановлювати для себе сам. Як то й має бути в поета, надарованого безцінним відчуттям неудаваної внутрішньої свободи. Тому мав справді безмежний простір для свого слова, котре не сковувалося жодними регламентами.

Пам'ятаю, як у Миколаві відкривався X міжнародний конкурс з української мови ім. П. Яцика. Ми приїхали туди цілим десантом. Віктор Баранов, який був головою наглядової ради конкурсу, ще в

дорозі говорив про Дмитра Кременя. Я не знав, що йому зробили складну кардіологічну операцію. Віктор завжди приязно ставився до Дмитра, був незмінно високої думки про його поезію (що нечасто зустрічається в поетів – дехто вивищує себе способом пониження колег). З'ясувалося, що Кремень знову в лікарні, і ми вирішили навідати його.

Коли наступного дня спілкувалися телефоном, Дмитро сказав, щоб ми не клопоталися відвідами, бо розуміє, що можемо заскочити хіба на десять хвилин – зрання мали всякі переговори з освітянським керівництвом області, а вже по обіді – врочисте відкриття конкурсу в обласному музично-драмтеатрі. Домовилися: Баранов негайно публікує в «Києві» (він був і редактором часопису) велику Дмитрову добірку. А я пообіцяв видати його книжку – саме таку, як йому забажається. Швидко підготували до друку й видали її.

То була справді елегантна книжка. Том поезії «Замурована музика» – це понад 350 сторінок. Обкладинка її дивиться на читача картиною Андрія Антонюка «Гайдамака», а відкривається збірка передмовою «Мінерал поезії» Володимира Базилевського, з яким у Дмитра була незмінна взаємодорація. Після виходу «Замурованої музики» Дмитро, дякуючи за неї, підкреслив: такого поліграфічно культурного видання він справді ще не мав. Він уклав саме таку збірку, яку хотів. Нещодавно його син Тарас (мабуть, найкращий знавець творчості Дмитра Кременя) сказав, що саме в «Замурованій музиці» вперше зібрано разом усі його симфонії, написані ще хтосьна-коли. Це суто його унікальні жанрові винаходи. Надарований хистом самоспостереження та самоаналізу, добре обізнаний із усім в українському літгосподарстві, Дмитро безпомилково розумів значення своїх симфоній і з усіма на те підставами ставив їх на помітне місце в сучасній поезії.

Пам'ятаю, як заворожливо діяла на мене його «Золота ліхтарня»:

*У ліхтарні всесвітнього міста
ростуть голоси
як липи на еспланадах кав'ярень
хаос камінь
огонь і померла зоря
у ліхтарні всесвітнього міста.*

І в цьому творі, і в усіх тих, котрі він жанрово визначив саме як симфонії, справді відчутна симфонічність звучання.

Нещодавно перечитував «Замуровану музику» і знову мав читацьку «зупинку» (щоб «переорієнтуватися на місцевості»), вражений поетичним простором справді величавих симфоній із їхньою масштабністю образів та почуттєвою експресією. Ще раз пригадалося мені з Олександра Гріна: «Тільки письменник знає, що слова відкидають тіні...»

*Це з «Поскриптуму» «Золотої ліхтарні»:
Немов вино, у небі літ розлисте,
Космічний пил моїх торкнувся скронь.
І все життя пройшло. Пройшло, як літо.
І я промовив: «Так, це був огонь»
І плакав я, що дні згубив безхмарні,*

Що розгубив і друзів, і рідню.

І серце розірвалося в ліхтарні,

Щоб стало більше світла і вогню...

З усього відчутно, що Кремень прагне вийти поза межі узвичаєних жанрових форм, у яких його нестримній творчій уяві аж надто затісно. Він шукає для себе тотального всевладного потоку поетичного мовлення. Йому нецікаво підхоплювати образи й інтонації шістдесятників, за котрі жадібно хапалися Кременеві літровесники, переважна більшість яких почувала свою генетичну спорідненість із шістдесятниками. Кремень не тільки прагнув іти далі за них – сказати б, він і виходив з інших творчих пунктів і звертав у дорозі увагу на інше, аніж вони.

Напродив прочитаний не тільки в літературі, цікавий до всякої феноменології, чутливий до історії в усіх її виявах, текстах, натяках і міфах, він переплаває все те воедино – із клектою словесної магми постає образний дивотвір. Можливо, там, у далекій історії, все було зовсім не так, ба навіть зовсім навпаки описуваному, але поет – не букваліст, не бухгалтер музею відомих історичних фактів; поет – це той, хто до пронизливого холоду чи пекельного вогню передає своє експресивно посилене відчуття історії з її містичними таїнами, нерозгаданими парадоксами й тими абсурдами, про котрі так незручно й ніяково говорити дипломованим тлумачам минулого, які удають, що вони в історії доконче все знають і розуміють, як табличку множення. А претензії істориків та іже з ними всіх тих, хто категорично вимагає від поета, щоб він тільки відкривав для читача минуле і взагалі світ – некоректні. Поет не тільки відкриває те, що вже існує і що було кимось відкрито, – поет головню творить на тому ж світі. І він значно яскравіший, драматичніший чи й трагедійніший за реальний. Поезія – то нова реальність, де все значно концентрованіше, демонізованіше і страшніше. Бо поезія порівняно з буденною реальністю – це синтез у слові всього. Як пише Октавіо Пас, вона – це «молитва в пустелі, розмова про неіснуюче. Її живлять відроза, нудьга та відчай. Це молитва, літанія, епіфанія, явлення. Це заклинання злих духів, замовляння, магія. Сублімація, компенсація, конденсація підсвідомого/... /Вона заперечує історію, оскільки всі можливі конфлікти мають у ній вирішення, і в підсумку людина здобуває свідомість, що вона щось більше, ніж знаряддя історії».

Не могу забути, як ми з Григорієм Гусейновим збрали «десант» і висадилися спершу в Первомайську, де нас чекали в школі, з якої вийшло два лауреати Шевченківської премії – Микола Вінграновський та Андрій Антонюк. Гусейнов захотів вручити свою премію «Глодоський скарб» (її лауреатом став Віктор Неборак) саме в цих краях. Щороку він те робив в іншому куточку України, званому в нашій історії. Пропонуючи Миколаївщину, запевняв, що там ми не тільки пошукаємо слідів ще юних Вінграновського та Антонюка, а й поїдемо в Мигію, і він поведе нас туди, де з берега Південного Бугу, як писали історики, «півень співав на три держави». Тоді ми зробили символічний знімок: на острові, серед водного пилу й річкового бистроплиння, мов-

би козак Мамай із кобзою, сидить, задумливо перебираючи струни, Тарас Компаніченко. Мамай тут не випадково спадає на згадку (Компаніченко здаля таки справді скидався на нього) – за легендою, характерник Мамай походить саме з цієї місцини.

Ще Гусейнов перед поїздкою повідомив, що в Первомайськ приїдуть Дмитро й Тарас Креміні – і вони приїхали, привізши з собою веселий настрій, вірші й дотепи. Справді приємна зустріч. Відразу ж помітилося, що Дмитро пишається сином. Це було так зворушливо, коли він, щось розповідаючи, раз-разно повторював: «Мій Тарас...» Я нечасто бачив такий вияв неприхованої батьківської гордості. До речі, нині спілкуючися з Тарасом, зауважив його пістетне ставлення навіть до самого батькового імені. І цей спогад про Дмитра Кремінія мені замовив Тарас, який упорядковує книгу про батька.

Тоді нам організували виступи в місцевому технікумі, куди Ліга меценатів подарувала цілу бібліотеку. Я не здивувався тим, що найбільший успіх з усіх мовців випав Дмитрові – зала буквально вибухнула оплесками після його виступу. Було зрозуміло, що він тут справді свій і його справді люблять.

Тоді я востаннє бачився з Дмитром. Він розповідав про свої творчі заміри, жартував, розпитував кийські новини, ні на кого і ні на що не скаржився. Знову нагадав цим, що він – не нарікайло, а невиправний оптиміст. Здається, ніщо не провіщало того, що на нього насувається біда. От лише його надмірна повнота могла навести на думку про те, що в нього можуть бути – чи вже і є – якісь проблеми зі здоров'ям.

Вже коли я прочув, що в нього стався інфаркт, пригадався той жвавокий, стрункий і рухливий Дмитро, яким він уперше мені побачився. І подумалося: не від добра йому набиралася вага, й він урешті став таким мляворухим і заповільним. До того ж Баранов сказав, що в Дмитра звідкись узявся діабет. Можливо, в такий спосіб озвалися ті стреси, нервові перевантаження, емоційні вигорання та всі мерзоти життя, котрі, здається мені, поети переживають значно гостріше за простих смертних. Недаремно великий естонець Юхан Смуул писав, що в поета повинен бути низький больовий поріг. Знаю не одного, хто, відчувши напади недуги, відразу й назавжди пригас, здепресувався і мовби став професійним хворим. У таких – тільки й розмов про болячки. Здається, інших тем для них просто не існує, хоча особливих причин для такої паніки, може, й немає. Всі ми смертні, і нікому не дано знати, коли настане його останній день. І, як на мене, «плач Ярославни» через недуги не тільки не зарадить проти них, а й може наближати фінал земного існування. Дмитро і після своїх діагнозів та складних операцій тримався в гурті так, мовби в нього нічого такого немає. Сипав дотепами, читав вірші, іронічно коментував літературні новини. Одне слово, був майже такий, як і до хвороби. Зовні. А що в нього було на душі – могу тільки уявляти, бо я сам перейшов приблизно такі перипетії і також маю аж надто епічну медичну історію. Кремінів виявився чоловіком не тільки ніжної душі, глибокого серця,

а й напродив твердої волі. Справді рідкісне це поєднання. Особливо ж у поетів – здебільшого людей нестримних емоцій, незрідка егоцентричних і нарцисичних, які, бува, поведуться так, ніби весь світ їм щось важливе винен і кожен їхній пчих – подія історичного значення.

А ще Дмитро, здається, знав усьому на світі ціну й багато до чого ставлячись скептично, розуміючи що чимало людей намагаються видатися не тими, якими вони насправді є, не спокушався їх розвінчувати чи воювати з ними – гадаю, він сповідував принцип: нехай кожен хоч і на голову стає чи проголошує себе Наполеоном або Месією – даймо йому можливість побути щасливим у його забавляннях. Кожен у житті заслуговує на щастя. Тільки в кожного воно зовсім різне.

Може, й це мало не останнє значення в тому, що він був чоловіком легким у спілкуванні й комфортним. Мовби справді він не з гостроконкурентного літературного середовища...

Це неминуче, певно, в кожного: порівнюєш себе із тим чи тим індивідом. Це допомагає і виразніше побачити його, і глибше збагнути себе.

Згадуючи Дмитра, розумію, що він був моїм антиподом ось у чому.

Я не люблю писати листи (і роблю це з великого примусу), а також не терплю довгих телефонних розмов. Дмитро любив епістолярний жанр – і це також була для нього літературна творчість – не одна його епістола переростала в трактат чи есей. Любив він і телефонні розмови (підозрюю, що мобільник ніс йому загрозу розорення!). Його телеорачії (а це можна назвати саме так) були також формою його творчого самовираження. Він фонтанував дотепними експромтами, рецитував свої нові поезії, коментував літературні новини, розповідав веселі анекдоти. Яюсь Віктор Баранов мені сказав: «Телефонний Кремінів – це торнадо: хай там який цейтнот, грім чи що, а він має свій вербальний телемарафон довести до переможного фінішу!»

Мені (каюсь!) неоднораз доводилося «наступати на горло» його барвистомовленню, коли ми спілкувалися (головно говорив він) телефонічно. Наставала мить, коли мені треба було або пірнати в підземку, або заповзати в переповнені маршрутку чи тролейбус – і я казав: «Дмитре, не можу говорити, бо...» Він часто бував розчарований, бо незрідка в своєму уснотворі тільки встигав поминути експозицію та зав'язку і лише наближався до головного. Тоді, бувало, казав: «Решту напишу в листі». І незрідка приходив лист, у котрому він розвивав тему тої розмови, починаючи саме з перерваного в телефонічній розмові.

Очевидно, писання листів приносило йому насолоду, і він писав їх справді натхненно. Перекопаний, Дмитрові листи до літератури стоять значно ближче, аніж до традиційного ділового листування. Там повсюдно виразно домінує не його его, а його творче «Я» з усією особливістю Дмитрової реакції на світ. І реакції справді глибоко індивідуальної, анітрохи не скованої канонами утилітарно-ділового спілкування. Особливо ж у наш час, коли епістолярія

буквально агонізує і немає надій, що не йдеться до її летального фіналу. Те, що його епістолярія таки має літературознавчу «підкладку», свідчить бодай той факт, що «Фоліо» оприлюднило окремим виданням Дмитрове листування з Віталієм Коротичем.

Я мав амбітний видавничий замір: укласти серію книжок, у яких кожен письменник самопредставився б, розповів три дотепних анекдоти (бажано – свого авторства) й подав три ексклюзивних кулінарних рецепти, за котрі, мов за дивовижне одкровення, вхопляться не тільки ресторатори, а й усі, хто заходить на кухню не лише для того, щоб зацікавлено заглянути в холодильник.

Кожному, кого я хотів бачити в книжці, пропонувалося бути цікавим, а – якщо це йому поспільно – то й оригінальним. Але мало кому це вдалося. Більшість автопредставлень – то якщо не пам'ятник собі, то постамент для такого пам'ятника. Анекдоти в багатьох – не власного витвору й геть не першої – і навіть не другої – свіжості. З кулінарією також не було креативних спалахів – здебільшого холостяцько-пролетарський трафарет: смажена картопля, інгредієнти вінегрету, суп по-холостяцьки чи звичайна юшка із запахом свіжого диму...

До речі, один із віршарів, намагаючись переконати читача, який він талановитий та едукований, вивергнув у своїй автопередмові Ніагару обсецізмів і категорично вимагав, щоб я допустив це в книжку – так йому баглося показати зеленоротим поетам-матюкогонам, що він ще крутіший у цьому за них. І лише коли я сказав, що цей екзерсис він може примістити хіба що в стінгазеті, котру вивісять в своєму клозеті, він з неприхованою образою забрав свій опус.

Кремінь один із кількох, хто в цій книжці виявився на висоті. Не вправлявся у велеслав'ї на адресу своєї особи. Ось його автосильветка.

АВТОПОРТРЕТ У ПЕРСПЕКТИВІ, АБО РАНОК ГЕНІЯ

Остапові Вишні належать крилаті слова про те, що треба витирати черевики, перш ніж увіходити у храм літератури. І список геніїв, котрі там уже побували. Але йому не належить іще один список, оглавлений більш, ніж промовисто: «мої друзі, будь вони прокляті». І якщо в першому списку – світочі літератури, то в другому – казнокради, вбивці, злодії та інші представники теж вічних професій. А що?

Мені вже давно здається, що ми живемо під началом героїв «другого списку» Остапа Вишні. Не дуже й здивуюся, якщо приватизовану не своїми державу нашу підведуть під іще одну «вишневу» тезу: «У вагоні – Директорія, під вагоном – територія»...

Але поки що, хвалити долю, Україна не поділена, і коли вже сам Олесь Бузина проти сепаратизму – тоді й справді можна вдатися до споминів. Тим паче що автор цієї меморії був делегатом ще першого, установчого з'їзду НРУ (1989), хоч уже на тоді був членом Співки письменників СРСР і популярним молодим поетом, а до того ж освіченою людиною, яка знала головне. Те, що революції за-

мислюють романтики, здійснюють фанатики, а плодами користуються мародери. Тож і романтиків, і фанатиків у козацькому вбранні з XVIII ст. уже давно не видно, а що українську мову ще не заморено остаточно – за це спасибі й теперішньому президенту. Для мене ж вона – все, як і для кожного поета – рідна мова. Тому я все життя нею і живу. І черевики чищу, йдучи до храму, де торгівців не менше, аніж жерців. А те, що «українська ідея» під прицілом і тепер – ну, хто це не бачить? Але в цьому вина не лише «воріженьків»: український етнос, який зневажає рідне слово, хто поважатиме? Тож порив до високих посад – зовсім не свідчення патріотизму. Тому в столиці України українським письменникам не залишили навіть книгарню «Сяйво», та й Остапа Вишні ніде не видають, а відтак і не читають, а квартиру класика збіднілі родичі давно продали в знаменитому «Роліті»...

Незважаючи на свою популярність і статус Шевченківського лауреата, я живу, як і замолоду, в «хрущовці», а наша Національна спілка письменників уже зовсім не в тому фаворі, в якому була. Проте радує інше. Любов читача до книг і до самих письменників. От і я порівняно недавно виступав ув одній школі серед розумних і начитаних дітей. Та таких розумних, що одна дівчинка прямо спитала:

– Якщо ви Шевченківський лауреат і такі популярні й вусаті, то чому ж під його портретом – дві дати, а під вашим – лише одна?

Такий гомеричний регіт у класі постав, – я вже й сам подумав. Чи не я написав «Енеїду»...

Але все це – «сміх крізь сльози», доки нація не читатиме книг своїх письменників: у нас і раніше пророки жили за межами України. Але вигнання – це марка літератури: Овідій, Данте, Пушкін, Шевченко й літературна діаспора ХХ ст.

Не опинитися б чужим у своїй соборній, суверенній...

Розумію, що він справді знав собі ціну. І не маскувався в сірі шати скромності. Але й не самовеличався. Здається, на всі випадки життя в нього була спасенна іронія та дорогоцінне (таке дефіцитне в нас!) почуття міри. Як на мене, все те зустрічається ще рідше, аніж талант. Фрідріх Дюрренматт сказав, що дев'яносто відсотків своїх зусиль людина має витратити для того, аби не бути смішною. Лише декому це справді вдається без особливої напруги сил.

Після появи цієї книжки послав її Дмитрові. Ось його лист – реакція від 23 серпня 2010-го: «Боюся набриднути Вам епістолами, але... Але як можу не подякувати Вам за такий розкішний подарунок до дня народження, який я святкував уже в'ятдесятсьоме 21 серпня (не кожен письменник напише правильно цей складений і складний для нормативного правопису числівник. «Одкровення в кафе «Пегас» вдалися насправді, вдалися на славу...»

Дмитро високо оцінював книжку, передовсім виходячи з її оригінального задуму. Справді таких видань у нас не було. Вони (після «Одкровення...»

вийшло ще три аналогічних збірники: «Шість соток на парнасі», «Посмішка чорного kota» й «Курйози-ада») таки мали й розголос, і покупця. Рецензенти сходилися на тому, що це – оригінальний спосіб брендикування письменників, бо ж саме завдяки всяким придибенціям, анекдотам і рецептам коло читачів цих видань може бути значно ширше, аніж у сучасних романів чи збірок поезій. Хоч і не зуміли деякі автори вийти за межі натхненного бронзовування себе, однак вибухова сміхоенергія кращих анекдотів у книжці та низка рецептів-містифікацій «витагли» видання на добрий рівень.

Звичайно, Дмитро знав, що в Ліги меценатів є літературна премія імені Володимира Свідзінського, яка присуджується за найкращу книжку лірики. Поміж її лауреатів – Ігор Качуровський, Володимир Базилевський, Світлана Короненко, Василь Боровий, Любош Голота, Борис Гуменюк, Теодозія Зарівна... – справді ті, хто передовсім визначає обличчя сучасної поезії. Лише не було там Дмитра Кременя. І, якщо так багато віршарів агресивно атакували мене (як голову журі премії): «Присуджуйте її на решті мені!», то гордий і творчо амбітний Кремень ані разу про щось таке не заїкнувся, хоча загалом ми з ним якщо й не були друзями, то від самісінького знайомства симпатизували один одному й цю взаємосимпатію не загубили аж до його смерті.

Коли у видавництві «Ярославів Вал» з'явилася «Замурована музика», я вирішив: тепер лауреатом буде її автор. Сказав про це на зборах Ліги. Хтось висловив такий сумнів: чи це не буде прояв корупції, бо ж книжка вийшла коштом Ліги меценатів та її автор одержує премію теж Ліги? Але президент фонду Володимир Загорій запропонував: хай буде так, як вирішить журі премії. І журі – Віктор Бара-

нов, Світлана Короненко, Володимир Базилевський, Ігор Качуровський, Григорій Гусейнов, Володимир Загорій та аз грішний одногосно ухвалили: це таки літературне явище, а тому Дмитро Кремень саме за цю книгу – лауреат премії імені Володимира Свідзінського.

Зателефонував Дмитрові: ти – лауреат. Він зреагував на те без радісних ламентаций. Мовляв, дякую журі за прихильність до моєї особи. Коли я запитав, як йому переслати гроші, він, відповідаючи, додав: мовляв, буде на ліки. І був він тоді без його звичних веселощів та вишуканого красномовства. Згадуючи те сьогодні, розумію: почувався Дмитро погано – недуга атакувала його зусібч.

Смерть завжди несподівана.

Навіть і коли чоловік, важко недугуючи, спричиняє тим твою тривогу і лихі передчуття, бо ти розумієш: він постійно в зоні ризику. Як мовиться, снаряди рвуться вже біля нього.

Й ось – звістка: Дмитра не стало...

Саме тоді, коли він ще перебував у творчому зеніті.

Мовби птаха, який міг би ще здолати в потужному леті неоглядний простір, підступно підстрелено на льоту. Це ж іще не критичний вік...

Оглядаємося на його постать уже з відстані спогаду. І його літературна постать не маліє і не тьмяніє – вона виростає на очах. І в пам'яті не глухне Дмитрів глибокий та виразний голос.

Як і в поезії.

Михайло СЛАБОШПИЦЬКИЙ,
письменник,
лауреат Шевченківської премії

ВЕЛИКІ ДІТИ (Спогади про Дмитра Кременя)

Київ, колишній Жовтневий палац, де проходить черговий з'їзд Національної спілки письменників України. Під час перерви стоїмо в коридорі, виглядаємо знайомі обличчя. Хочеться зустріти і того, і того, і того... Я на кілька хвилин відходив до Анатолія Андрійовича Дімарова, сердечно дякував за приємного для мене листа, яким патріарх української літератури відгукнувся на мій роман у віршах «Маруся Богуславка», поставивши його поруч з романом Ліни Костенко «Маруся Чурай». Тепер ось повернувся до своїх, луганчан, що оточили нашого керівника, Івана Низового.

Коридором прямує письменник, якого важко не помітити: міцної статури, з шикарними вусами, що робить його схожим на кошового війська Запорозького, а головне – з медаллю Шевченківського

лауреата! Прямує спокійно, поглядаючи то в один, то в інший бік. Люди шанобливо надають дорогу.

– О, Кремень! – ледь не вигукує Низовий і задоволено посміхається.

– Дмитро? – перепитує хтось.

– Дмитро, Дмитро! Хто ж іще! Він у нас один.

Ніхто з хлопців не дивується, що Низовий знайомий зі славнозвісним поетом, про якого ми лише чули. Чули й те, що він родом з Закарпаття, але вже давно живе в місті кораблів Миколаєві. А вже які вірші пише, то можна й позаздрити. Я вже читав, у періодиці. І тепер з цікавістю роздивляюсь поета з таким міцним і яскравим прізвиськом.

Низовий робить крок назустріч, вітаються, тиснуть руки. Наш керівник товаришує з багатьма письменниками України, бо видаватись починав

ще в армійську молодість, у Львові, А це вже не один десяток літ у Луганську. Радіють обидва, бо чути радісні вигуки. Є такі люди, що ніби магнітом притягують до себе. А коли вже зустрічаються такі споріднені душі! Але бажаних погомоніти з Кремінем, видно, чимало. Зупиняються, тиснуть руку.

– Так увечері ж зустрінемося? – питає Низовий і називає номер своєї кімнати.

– Обов'язково, – відказує Кремінь, поглядаючи в наш бік.

Мабуть, він уже мав запрошення до якоїсь компанії, до якоїсь обласної організації та й свої ж, миколаєвці, зберуться дружнім колом.. Але як його відмовити добрим людям?!

Тож зайшов, хоч і не надовго. Запамятався надзвичайно добрим повновидим обличчям, уважним поглядом розумних очей. Видно, все бачив і все розумів. Мабуть, помічав, що за столом поглядали на його Шевченківську медаль, і ніби аж трохи соромився такої уваги. Як і буває з талановитими, але дуже скромними людьми.

До читання віршів тоді не дійшло. Дмитро з Іваном згадували загальних друзів, цікаві зустрічі, кумедні випадки. Ми з цікавістю слухали і трішки заздріли. Низовий мав завтра виступати з трибуни, тому пригадали попередній з'їзд, коли від Луганської організації виступав один з наших друзів.. Як він, тоді, бідний, перед виступом хвилювався!

Напередодні він устиг з кимось побитись і отримав під око синець. Наші дівчата замазали той синець білим кремом, заgrimували, так би мовити, але «юпітер» так підсвічував ту білу пляму, що наш друзяка те й діло посилав з трибуни до зали сонячний зайчик...

Кремінь слухав і сміявся. Не дарма ж сказано: поети – великі діти!

А потім поцікавився сьогоденням Луганської організації, найбільш помітними творами.

Отже, могли зайвий раз пригадати, що у нас два лауреати Шевченківської премії. Владислав Титов, який, втративши у вугільній шахті обидві руки, писав свої твори з олівцем у зубах, правда, уже відлетів за обрій життя; Василь Голобородько, дай Боже здоров'я, успішно працює, видав цілий фолі-

ант своїх верлібрів під назвою «Ми йдемо». А ще хотілось згадати й імена теж відлетілих в останні роки друзів і колег, які, не маючи високих нагород, залишили нащадкам чудові твори. Це, найперше, поет і багаторічний в'язень сталінських таборів Іван Савич (Лукашанко), котрий відбував покарання разом з кіносценаристом Олексієм Каплером і артистом Миколою Гриньком; це і чудовий поет-лірик Іван Михайлович Світличний, близький родич правозахисника Івана Олексійовича Світличного; міцну трилогію про українське селянство «Людам важче» залишив нам колишній очільник нашої Луганської організації Микита Антонович Чернявський. Прекрасний, заримований, переспів «Слова о полку Ігоревім» зробив наразі плідно працюючий поет і прозаїк Леонід Стрельник; знаковий роман «Золото Леонтовича» вийшов з-під пера поета і прозаїка Миколи Ночовного. Цікаві романи «Головченки» і «Солдати милосердя», а також кілька повістей видав Геннадій Довнар. Ці три письменники також свого часу очолювали нашу організацію. Крім віршів на козацьку тематику, радує своїми драмами поет і художник Григорій Половинко. Вражає глибиною своїх віршів ще один наш верлібрист Василь Старун, який, кажуть, «копає» глибше за самого Василя Голобородька. І все життя – у сільській глибинці, спочатку ковалем, наразі ж на трохи легшій роботі.

Як автора малої прози, Іван Низовий називав моє скромне ім'я. Згадував, як відгукувався на мої новели сучасний класик Микола Вінграновський та інші письменники. На той час я вже завершив і свою романічну тетралогію «Лугарі», про шахтарів Донбасу. Роботу над цим чотиритомним твором я почав ще працюючи у вугільній шахті, на кілометровій глибині, і ще до того, як перейшов у своїх творах на рідну українську мову...

Швидко пролітають хвилини в дружнім колі. Та й години також. Але запам'ятаються назавше. І частенько потім шкодуєш: то адресу забув узяти, то книжку не зміг подарувати, бо встигли розійтись. А обличчя ще довго стоять перед очима як живі.

Микола ТЮТЮННИК,
письменник, член НСПУ

ДМИТРО КРЕМІНЬ – У ЛИСТАХ І СПОГАДАХ

Не скажу, що ми з Дмитром були близькими друзями, бо нас розділяли відстані – і вікові, і географічні, але взаємні дружні почуття мали одно-значно. Позналилися в кінці 70-х, коли його прийняли до Спілки письменників України, зустрічалися на різних літературних заходах, але особливо заприятелювали на Міжнародному Шевченківському святі «Від серця Європи до серця України», яке

відбувалося у травні 1989 року на борту теплохода «Маршал Рибалко». Це було чи не останнє інтернаціональне зібрання письменників з різних куточків світу, які приїхали для вшанування пам'яті українського генія. Ми відчалили з Київського річного порту, зупинялися і влаштовували зустрічі з населенням різних придніпровських міст і через Херсон і Чорне море добралися до Одеси. Подорож туди і

назад тривала цілий тиждень, а ми з Дмитром потрапили в одну каюту, тож часу було вдосталь і для розмов, і для віршів. У просторому актовому залі «Рибалка» нон-стопом тривали літературні зустрічі, дискусії, концерти. На всіх поверхах працювали шикарні бари, гостинно був відчинений ресторан. Саме тоді відкрився мені ще молодий, але вже знаний поет Дмитро Кремінь, який тяжів до глибинних філософських узагальнень, розгорнутих метафор, несподіваних порівнянь.

Згодом, коли мені виповнилося 65, Дмитро згадав про той час у вітальному листі: «Прекрасного поета, перекладача, дипломата, вченого Рауля Чілачаву сердечно вітаю з днем народження! У середу, брате, у середу побачимо, що там, попереду, щоб друга свого вшанувати – наллємо за 65, та Муза Рауля – до ста йому пророкує літа! Від серця – за ювілей. А літ сплигло з того часу, як пили каву в Одеському порту, ще до прибуття теплоплава «Маршал Рибалко» і початку Першого весвітнього Шевченківського свята! Щастя Вам! У всіх далеких і ближніх світах – із вітром із України в парусах, із золотим руном і вином із Сакартвело, Колхиди, Зугдіді!».

Спогади про ту подорож знову винирнули у віршованому листі, який Дмитро надіслав мені за кілька років, як відійшов у вічність:

*Якщо це воістину Кура, якщо це на правду –
храм на скелі, –
нам'яті збиратися пора хоч пройти
проспектом Руставелі
Вперше йшов – минуло двадцять сім літ і зим
у давньому столітті...
Як я розкажу тепер усім про живу форель
і край у міті?
О, компас мій збився – і тепер все одно,
куди пливати човнами.
Може, я тому лише не вмер, що форель
усе пливе за нами?
Діатриба неба і води, та човняр усе пливе
на плесі.
Ти мене до моря приведи, вип'мо по каві
ув Одесі...*

Син Карпатських гір, волею долі переїхавши на постійне помешкання до Чорноморського узбережжя, він, з одного боку, тужив за батьківським порогом, писав щемливі рядки про рідні бескиди і смереки, а з іншого, – відкривав дивовижну красу «степової Еллади», занурювався в історію руїн давнього Херсонесу, огорнутих столітніми таємницями скіфських курганів, дослухався до крицевого дзвону козацьких шабел і чарівних мелодій кобзарських струн. Талановитого поета помітили, про нього схвально відгукнувся скупий на компліменти Павло Загребельний. Дмитро Кремінь став символом сучасної поезії, яка творилася на південних теренах України, що офіційно було закріплено присвоєнням йому Національної премії імені Тараса Шевченка.

З появою Фейсбуку наше спілкування поживавшало. Дмитро стежив за моїми публікаціями і часто відгукувався на них своїми коментарями.

Грузинські тексти читав, певно, з допомогою гуглівського перекладача, якому важко вдаються переклади з грузинської.

Він писав:

*Якби мені іще й переклад,
як цей святий оригінал...
А ці рядки – життя перегляд,
і кожен стих – дев'ятий вал!*

На прохання колеги нерідко я переказував йому зміст своїх опусів, що ставав причиною чергових іронічно-панегіричних відповідей на кшталт цього: «Не вистачає ні грузинських слів, ані англійських, українських, руських, естонських і латиських... Я б хотів у вас почути пару слів етрусських, латинських, дакських, галльських, – се ля ві! Мегрельських, сванських, урду, Есперанто... Рауль – це геній. Поліглот. Таланто! Як плачуть чорнобривці у трави...»

До 200-річчя з дня народження великого грузинського поета Ніколоза Бараташвілі газета «Літературна Україна» надрукувала мою статтю про нього «Печальний вершник «Мерані». Дмитро одразу її прокоментував: «Цілий поетичний космос, істинна лірична історія Грузії. Блискуче есе, помережане трагічними роздумами про долю великої людини. До слова, 70-і роки багаті на такі книги, як Ваша – переклади лірики Галактіона Табідзе. Ваша мені відома: на 5 курсі філфаку Ужгородського університету я склав іспит із курсу «Література народів СРСР». І грузинська література була представлена в курсі вельми глибоко. А як тоді славно видали (в мене є) поему Давида Гурамішвілі «Давитіані», написану тоді, коли автор жив на Україні. Князь Бараташвілі (йдеться про однофамільця поета) мав село з кріпаками в Таврії – нині с. Баратівка Новобузького району. Служив у Новому Бузі, де був штаб уланського полку козачого корпусу, штаб якого містився у м. Вознесенська, і командував ним генерал-хорунжий і друг Т.Г. Шевченка, автор драми «Чорноморський побит» Яків Кухаренко. Як і ротмістр Яків де Бальмен, Кухаренко загинув на Кавказі. Шевченко, за легендою, відвідав сестер-кріпачок у маєтку князя Бараташвілі...»

А ось ще такий напівжартівливий, напівділовий лист Дмитра: «Давид IV “Будівничий” казав одному красивому молодому поету :”ШОТА-БАТОНО, А ТИ ЧИТАВ РАУЛЯ-БАТОНО?” Той відповів:” Не встиг, о мій володарю – турки прислали нову шкуру для обкладинки моєї поеми... А кажуть, у столиці Великого Литовського князівства живе наш брат?» І тут я проснувся – під неповторний орлиний клекіт мови Сакартвело.» І я заплакав над лиманом, Де голубим сміявся птах...»(Микола Вінграновський). Але, Раулю, я прошу Вас про серйозне. В міжнародному Інтернет-сайті litnik.org («Миколаїв літературний») нині готується спецвипуск про наших письменників-земляків як перекладачів. І якщо б Ви нам допомогли, прислали свій блискучий скрипт про Миколу Вінграновського із його роботою над перекладами Ніколоза Бараташвілі, ціни б Вашому благородному діянню не було. Такого сайту, як наш, немає в жодній СП, подивіть-

ся. Прошу озватися! І побажати успіху III Відкритому всеукраїнському поет-фесту «ВАТЕРЛІНІЯ» (є сайт), який сьогодні стартує вже о 1300 творчим вечором(удень)клянки Валерії Богуславської – вона презентує тритомник перекладів «А українською – так!» Увечері – ми на яхтах(на «Ікарі», крейсерській яхті, яка 1987 р. здійснила кругосвітню подорож!), на еспланаді театру, в дворику мерії і далі – за програмою, що є на сайті. А з Іваном Григурком (1942-1982) Ви були знайомі ще в 70, коли гримів його роман «Канал» і В. Бортко знімав кіно за ним із Іваном Миколайчуком у головній ролі. «Ватерлінія» Іван дещо пізніше видав, але Ватерлінія існує і як термін, і як символ корабельного Миколаєва. Рауль Чілачава, Іван Драч і теж Іван Григурко знайомилися в «Енеї», про Вас багато мені розповідав Іван Сергійович. Ах, яка молода пора була!»

Туга за тією молодого порою бринить і в цій присвяті:

*Тече ріка і б'ється водопад,
і метроном нагадує зозулю.
У світі Аполлонів і наяд
іще б побуть на світі цім, Раулю.
Я сплутав карти. Виплив – і живу.
Тече ріка. Земля б'є в цвїті...
На березі, де слід прим'яв траву,
той босий слід єдиної на світі...
Я знаю, роки не вернуть назад,
і я далеко ще до супокою.
Та я боюся: змовкне водопад
і ми вмремо над вічною рікою...*

Дмитро Кремін'я був митцем енциклопедичних знань. Він міг цитувати напам'ять як античних і середньовічних авторів, так і наших сучасників, назвати джерела цитованих рядків. Знав він чимало і про Грузію, бував там і зберігав в пам'яті щемливі спогади про Тбілісі і Кутаїсі, про перебування в стінах овіяних легендами храмів Сіоні, Джварі, Светіцховелі, Гелаті. Ось поетичний спогад Дмитра Кременя про той час, коли він брав участь у днях Володимира Маяковського, які проводилися на його батьківщині. «Поето-хроніка. Раулю Чілачаві. /А було – прилечу в Кутаїсі.../І лиш тільки зйду з літака –/Там Ельбрус просяє в небовісі./Храм Баграта й Ріоні-ріка./Ще не встигли завмерти мотори./Ти на хвильку на трапі завмер.../А відлунюють хорами гори./Голосів неповторні повтори./Хто збереться на свято тепер?/Одійшло... На Баграті, Гелаті./З вітражами грузинських церков./У царській білосніжній палаті./Де вогонь на поета зійшов./І коли спогадаю Ріоні./Задивляюся в сонячну даль./Голубі перемчали нас коні./Наче імеретинська емаль./І схилиюся знову при ватрі./Ім шашлик і смакую вино./От і я в кутаїськїм театрі./Як недавно і як це давно!/Ми були у поезії перші./Але ми не покинемо час./Де збирались поети імперськї./Але й інших любили. Це нас./Під Ельбрусом, де білим обрусом/Простелився нетанучий сні./Обернувся до мене Ельбрусом/Пік любові до слова й до всіх./До усіх, хто в краї поетичні/Прилітав, як до рідних людей./Так шкода мені: всі ми невічні./Але нас не забув прометей...»

Збірку «Сльози сухого фонтану», видану в серії «Миколаївське перехрестя», де є цей вірш, Дмитро мені подарував з дарчим написом на VII з'їзді НСПУ 29 листопада 2014 року. Тоді ми, власне, обмінялися автографами, бо я йому також подарував свій маленький український двотомник.

Дмитро був надзвичайно уважним читачем і доброзичливо, навіть з певним захопленням ставився до успіху своїх колег, що, погодьтеся, не так часто зустрічаємо в письменницькому середовищі. Коли він довідався про вихід моєї авторської антології української поезії (де, звичайно, є й переклади Дмитрових віршів), одразу надіслав вітання: «Гамарджоба, генацвале Раулю! Доброго ранку, дорогий Раулю Шалвовичу!»

З великою приємністю в номері-дайджесті газети «День» прочитав статтю про з'яву фундаментальної антології 100 українських поетів у Ваших перекладах мовою Сакартвело і Вашому впорядкуванні. Сердечно Вас вітаю, дорогий колего і друже! Це знакова книга книг, яка стане пам'ятником духовної дружби двох лицарських народів із трагічною долею на тернових історичних шляхах.

А Вам – слава і честь!»

Хочеться познайомити читача і віршованою міні-рецензією Дмитра на мій вірш «Козел відпущення» (тобто «Цап-відбувайло»), який був написаний 1989 року, коли вже т.з. «Перестройка» пішла під укіс і радянській імперії лишалися лічені місяці.

*Колись вітався пан Рауль
до гречних земляків Ягайла.
Послав Рауль сто срібних куль
у морду Цапа-Відбувайла.
Усе ми робим не зі зла,
як барани, хоч сиві скроні...
Тому і бачимо козла,
і добре бачим, як на троні...*

А переклад Анатолія Кичинського – супер!

Йдеться про ці рядки: «Коли палац перетворивсь, в розбиті ночви, як у Пушкіна,/ Знайшли, щоб вимістити гнів, козла відпущення./ Коли країна на весь світ зорить очима завидючими,/ потрібен до зарізу їй козел відпущення./ Коли безчинствує юрба, за всі її правопорушення / Хапають і ведуть на суд козла відпущення. / Народ – не натовп, Але хто його запевнить, що в будущині / не зроблять будь-кого із нас козлом відпущення?».

Я ділюся цими жартівливо-розважальними рядками Дмитра, де він гіперболічно вихваляє мене, не для хизування власною персоною, а заради збереження поетових рядків, котрі навряд чи зафіксовані в іншому місці, адже писав він їх прямо на шпальтах Фейсбуку. А для вивчення й аналізу творчості видатного майстра має значення кожен розчерк його пера, чи то серйозний, чи то іронічно-пародійний.

5 червня 2014 року на своїй сторінці я поділився «Вальсом дощу» Шопена. І Дмитро не забарився поетичним коментарем:

*Спасибі за Шопена Вам, Раулю...
Як дощ іде, і ритми величаві.*

*Я обійшов і сам колись півкулі,
я серце його бачив у Варшаві.
А там, у кафедральному соборі,
усі ми поклонилися у горі,
у величі його, посмертній славі...
І – літній дощ. І – слава Чілачаві
за цю безсмертну музику Шопена.
Це плаче понад Віслою Селена!*

17 травня 2019 року в мене була онлайн-зустріч з бібліотекарами та читачами міста Миколаєва, де спікером виступала співробітниця Обласної дитячої бібліотеки Анна Бершадська. Товариству я читав свої вірші та переклади, розповідав про гру-

зинсько-українські взаємини, про дружбу з їхнім славетним земляком Миколою Вінграновським. Згадав, звичайно, й про Дмитра і просив при нагоді передати йому моє щире вітання. На превеликий жаль, не встигли. Через тиждень надійшла сумна звістка: не стало славетного поета, громадського діяча, відданого сина своєї Батьківщини. Тож нехай цей невеличкий спогад буде жмутком пахучих польових квітів на місці його вічного спочинку.

Рауль ЧІЛАЧАВА,
доктор філологічних наук, професор,
Надзвичайний і Повноважний Посол України